slo dpon phyogs kyi glaṅ pos mdsad pa'i

TSHAD MA KUN LAS BTUS PA

mṅon sum gyi le'u ste

आचार्यदिङ्नागकृत

प्रमाणसमुच्चयः

प्रत्यक्षपरिच्छेदः.

ACHARYA DINNAGA

(After a pen sketch on the folio of the Tibetan Xylograph *Mdo ce*)

Mysore University Publication.

PRAMANA SAMUCCAYA

EDITED AND RESTORED INTO SANSKRIT

WITH

VRITTI, TĪKA AND NOTES

BY

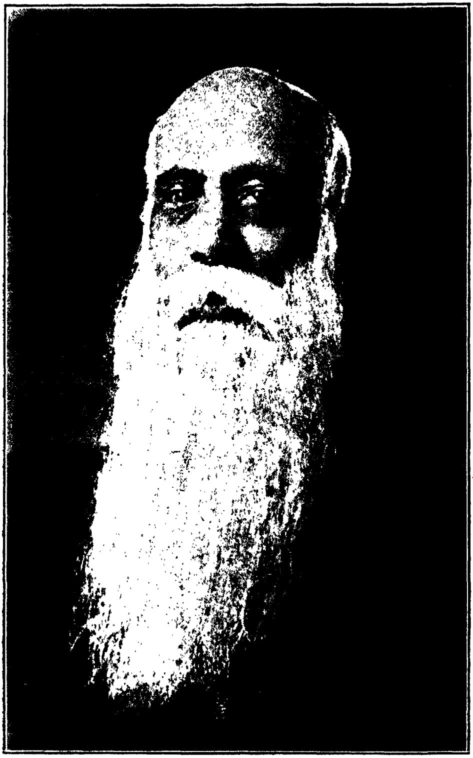
H. R. RANGASWAMY IYENGAR, M.A.

Government Oriental Library, Mysore

MYSORE:

PRINTED AT THE GOVERNMENT BRANCH PRESS,

1930

Rājatantrapravīṇa

DR. SIR BRAJENDRANATH SEAL, KT., M.A., PH.D., D.SC.

(Vice-Chancellor, Mysore University)

1920-29.

"तत्त्वपक्षपातो हि धियां स्वभावः"

RESPECTFULLY DEDICATED

TO

RAJATANTRAPRAVĪNA

DR. SIR BRAJENDRANATH SEAL, KT.,

M.A., PH.D., D.SC.

FOREWORD.

Diṅnāga, the Father of the Mediæval School of Indian Logic, lived in the 5th century A.D., and his masterpiece, the *Pramāṇa Samuccaya,* marks an epoch in the history of Indian Logic. There is hardly any later work on Logic, whether Buddhist, Jaina or Brahmanic, that does not either approvingly quote or adversely criticise the views of Diṅnāga. No scholar can hope to follow the growth and development of Indian Logic without a thorough and accurate knowledge of the works of this great mediæval logician.

Diṅnāga's original Sanskrit works are not extant, save a few fragments collected and published by Prof. Randle, and only Tibetan versions of them are at present available. The Tibetan text and Sanskrit restoration of the *Pramāṇa Samuccaya* with critical notes are now offered to the public for the first time through the labours of Mr. H. R. Rangaswamy Iyengar,

M.A., a Research Scholar of the Mysore University. This will help to lay the foundation of an accurate and scientific study of the history of Indian Logic. Mr. Rangaswamy Iyengar, the talented young editor and restorer of this lost masterpiece, so memorable in the history of thought, has placed all students of Logic and Philosophy under a deep debt of gratitude.

BANGALORE,
26th Nov. 1929.

B. N. SEAL.

PREFACE.

Pramāṇa Samuccaya is the masterpiece of Acharya Diṅnāga, the founder and champion of the Buddhist Systematic Logic. Dr. Satischandra Vidyabhushana puts him at the head of the Mediæval School of Indian Logic and it is no exaggeration to say that he is the most prominent figure on the canvas of the philosophical thought of Mediæval India. All the later works on Logic, Brahmanic as well as Buddhist, have been greatly influenced by his writings, especially his *Pramāṇa Samuccaya.*

For centuries, logicians of the Brahmanic school have made strenuous efforts to criticise and differ from Diṅnāga's *Pramāṇa Samuccaya* while, on the other hand, the Buddhists have made equally valiant efforts to defend and extend its conclusions. In fact, the whole activity of what Dr. Vidyabhushana has described as the Mediæval School of Indian Logic has centered round this one work either by way of

dissent or by way of approval. In this respect *Pramāṇa Samuccaya* stands unique in the whole history of Indian, if not of world, literature. There have been works, like the *Bhagavadgīta*, which have evoked and created a greater amount of intellectual activity, but all from one group only. There is no other single technical work which has exclusively shaped and moulded the entire intellectual activity of a long epoch. Perhaps, the writings of Aristotle, which similarly dominated the thought of Europe in the Middle Ages may bear comparison with the *Pramāṇa Samuccaya*, but even here the analogy must fail inasmuch as there was no party in Mediæval Europe that devoted itself to criticise, not merely to follow, Aristotle.

The historical importance of the work may further be inferred from a story told by Yaun Chwang,[1] the Buddhist Traveller, of the circumstances under which it was begun and completed. " Chenna or Diṅnāga, a native of the Simhavaktra, a suburb of Kanchi in the south, was a Brahmin well-trained in Orthodox Learning. He joined the Vātsīputra sect of the Hīnayāna

[1] *Travels*, Vol. II, pp. 210-214.

Buddhists, but having incurred the displeasure of his teacher, he was expelled. He then joined the school of Vasubandhu. He lived for some time in a cave in Orissa, sojourned in Nalanda, disputed successfully with several defenders of various schools and returned to Orissa. The aspirations of his spiritual knowledge were vast and his intellectual strength was deep and sure. Pitying the state of knowledge in his age, he resolved to devote himself to the compilation of a treatise on Logic and the resolve was followed by an earthquake, a great light and a noise in the air. Surprised at this wonder, a Brahmin came to him and discussed with him. Diṅnāga, finding himself unable to convince a single individual, despaired of success in his undertaking and resolved to give up writing his work. But Manjuśri appeared to him and roused him to renewed application by recalling him to his high designs and aspirations for the salvation of others." Diṅnāga then resumed his work of continuing and systematising what had been done by teachers like Asanga and Vasubandhu and completed his *Pramāṇa Samuccaya.*

The *Pramāṇa Samuccaya* is a work of six chapters written in *anuṣṭup* metre. It is, as the

author himself says, in the opening verse, a compilation, but a compilation made with exquisite skill. All the scattered fragments of his minor works like the *Nyāyadvāra* and the *Hetucakra* are woven into it in a systematic manner. The book and its *vṛitti* not only define the position of Diṅnāga but also throw light on the state of Logic before him.[1] It is only through these works that the vexed problems of the net contribution of Diṅnāga to the growth of Indian Logic, and of his indebtedness to Praśastapāda, could be finally settled. It is also through them only that we can know something of the contributions of Vasubandhu[2] to Logic and of his work *Vādavidhi*, only heard of in name in the Chinese collections. And it is through them that we know something of the views of the Sāṅkhya teacher, Vārṣagaṇya, of a Sāṅkhya revolutionary thinker, Mādhava, a name not heard of till to-day, and of the *Vaiśeṣikas* whose doctrines cannot be traced to any known Vaiśeṣika text. They really pave

[1] See articles on *Buddhist Logic before Diṅnāga* by Prof. G. Tucci in the JRAS., for 1929, pp. 451 ff. and 870 ff.

[2] See Vasubandhu and the *Vādavidhi*—IHQ., for March 1929.

the way for solving many of the problems of the darkest periods of Indian Logic.

Indian philosophical works written subsequent to Diṅnāga contain numerous references to him and hundreds of quotations from his works are found scattered in several of them. Dr. Randle has recently collected and edited some of the fragments found in the *Nyāya-vārtika* and its *tīkā* by Vācaspatimiśra[1], while I have edited those found in the *Ślokavārtika tīkā* of Pārthasārathimiśra[2] and identified them with passages in the Tibetan text of the *Pramāṇa Samuccaya*. The *Tattvasangraha* and the *Pancika* of Kamalaśīla abound in quotations from his works. Diṅnāga is there referred to by name or as Lakṣaṇakāra or as Achārya. Even the *Kavyālankāra* of Bhāmaha[3], an early work on Sanskrit Poetics and the Tamil Epic *Maṇimēkhalai*[4] of the Sangham Period allude to many of Diṅnāga's doctrines. But it is to be very much regretted that the original itself which was in Sanskrit wholly disappeared

[1] See Randle : *Fragments from Diṅnāga.*

[2] See Kumārila and Diṅnāga—IHQ., for Sept. 1927.

[3] See IA., July 1930.

[4] See *Manimēkhalai* by Dr. S. Krishnaswamy Iyengar.

and does not seem to have been heard of in India after the advent of Moslem rule. It is, however, some consolation to know that the work with its *Vṛitti* by Diṅnāga himself has escaped total destruction by being preserved in a Tibetan translation in the *Bstan-'gyur Collections.*[1]

The *Pramāṇa Samuccaya* consists of six chapters. Each chapter is devoted to a critical study of some main topic. Diṅnāga first expounds his position and the position of his school, and next goes on to criticise the views of other schools like the Nyāya, Vaiśeṣika, Sānkhya and Mīmāmsa. We have thus a critical and comparative study of all the views then prevailing with Diṅnāga's own conclusions. The opening chapter treats of *Pratyakṣa* or perception. The next two chapters are devoted to *Anumāna* or reasoning, the second treating of *Svārthānumāna* or reasoning for one's self, and the third of *Parārthānumāna* or reasoning for others. The fourth chapter deals with *Dṛṣṭānta* or example, the fifth with *Apóha* or negative or relative meaning of words and the last with *Jāti* or analogue.

---

[1] See M. Cordier: *Bstan-'gyur Collections.*

Three more works are attributed to Diṅnāga. The first of them is the *Hétucakra* or *Hétucakra hamaru*. It is a small treatise on formal logic and contains two independent chapters, one dealing with the minor terms and the other with the *hétus* or reasons. Two verses of this work are repeated in the third chapter of the *Pramāṇa Samuccaya*.[1] The Sanskrit version of them along with that of another found in the former work only are quoted in the *Tātparyaṭīkā* of Vācaspatimiśra.[2] The second work of importance is the *Alambanaparīkṣa* which is commented upon by the author himself. The *Vṛitti* has also a *ṭīkā*. Fragments of these works are found quoted in the *Brahma Sutra*

---

[1] *Cf.* PS. III—117, 116.

[2] *Cf.* NVTT. on 1-1-35.—Dr. Randle is wrong in taking all the three verses to belong to PS. The third verse found in the NVTT is from the *Hetucakra* only. *Cf.*—

rtag daṅ mi rtag rtsol byuṅ dan ।
bar du rtag pa rnam gsum daṅ ॥
rtsol byuṅ min mi rtag rtag ।
dgu po di ni bsgrub bya'i chos ॥

नित्यानित्यप्रयत्नोत्थ मध्यमत्रिकशाश्वताः ।
अयत्नानित्यनित्याश्च साध्यधर्मास्तु ते नव ॥

—See also *Fragments from Diṅnāga*, p. 30 ff.

Bhāshya of Sankara[1] and the *Pancika* of Kamalaśīla.[2] The third work of Diṅnāga is the *Nyāyadvāra*, an elementary book on Logic. It has been wrongly identified with the *Nyāya-praveśa* whose Sanskrit, Tibetan and Chinese versions are all available. Prof. G. Tucci of Rome,[3] under whom I had the privilege to study at Santiniketan, and Prof. Tubianski of Russia[4] have proved beyond doubt that the *Nyāyadvāra* referred to by Diṅnāga in his *Vṛitti* on the *Pramāṇa Samuccaya* is entirely different from the *Nyāyapraveśa* wrongly attributed to Diṅnāga.

The debt India owes to China and Tibet for preserving in translation some of her most

---

[1] *Cf. Brahmasūtrabhāshya*, II, ii, 28.

[2] *Cf.* TSP., p. 582.

आचार्यदिङ्नागपादैरालम्बनप्रत्ययव्यवस्थार्थमुक्तम्—

यदन्तर्ज्ञेयरूपं तु बहिर्वदवभासते ।
सोऽर्थो विज्ञानरूपत्वात्तत्प्रत्ययतयाऽपि च ॥

naṅ gi śes bya'i ṅo bo ni |
phyi rol ltar snaṅ gaṅ yin de ||
don yin rnam śes ṅo bo'i phyir |
de'i rkyen ñid kyaṅ yin pa'i phyir ro ||

[3] See JRAS for April 1928.

[4] See Bulletin de l' Academic des Sciences de l' URSS 1926—on the authorship of *Nyāyapraveśa*.

valuable classics whose originals are now irretrievably lost is inestimable. These translations, if made available, would open a new and rich field of study and research for Indologists and would throw considerable light on the missing links in the evolution of Indian culture and civilisation. Students of Indian culture should make themselves familiar with Pali, Chinese, Tibetan and some of the Central Asian languages to discover such missing links. These translated sources should, in the first place, be made available and then they should be restored into Sanskrit. Indian Universities ought to pay special attention to this work, but unfortunately we do not see any signs as yet of any active and hopeful interest being evinced on their part in a practical manner. The Asiatic Society of Bengal and the Russian Academy of Sciences at Leningrad, under the expert guidance of Prof. Scherbotsky, have been editing and publishing in the *Bibliotheca Buddhica* some of the valuable Tibetan texts. But as yet no attempt at the restoration of such texts into the Sanskrit original seems to have been made by any one.

But I am glad to state that my own Alma Mater, the Mysore University, has proved itself

to be the pioneer in this field. The University deputed me as a research scholar to Viśvabhārati, the International University, founded by Dr. Rabindranath Tagore, to receive special training in research under Dr. Winternitz of Prague and in Tibetan and Pali under Dr. Vidhusekhara Bhattacharya, the erudite Principal of Viśvabhārati. I was sent a second time to receive further training in Tibetan and to learn Chinese under Dr. Tucci of Rome, who had come to Viśvabhārati as a Visiting Professor. At Viśvabhārati I became acquainted with the Tibetan translation of Diṅnāga's *Pramāṇa Samuccaya* and I at once made up my mind to restore it into Sanskrit. The Mysore University afforded me every facility to undertake this work, and, encouraged by Vidhusekhara Bhattacharya and Dr. Brajendranath Seal, I have ventured to publish as a specimen this volume containing the restoration of the first chapter of the work. My task has not proved to be as easy as I had thought. The Tibetan text is very difficult to handle. I had first to procure transcriptions of the Xylographs of the Tibetan text. The Mysore University kindly arranged with the Viśvabhārati for the loan of the Xylo-

graphs of the *Vṛitti* and the *tīkā* without whose help the original text could not be understood. These books were sent to me piecemeal at long intervals which has caused delay in the completion of my work. In spite of these and other difficulties, I have now succeeded in offering to students of Indian culture a tentative Sanskrit restoration of the first chapter of *Pramāṇa Samuccaya* with copious extracts from Diṅnāga's *Vṛitti* and Jinéndrabuddhi's *Viśālāmalavatī Tīkā*, both of which are available only in Tibetan. I have tried in my *Notes* to collate my restored text with the fragments found scattered in various philosophical works. I have made considerable progress in the restoration of the other chapters of the work on similar lines and shall be soon publishing them also followed by an English translation of the whole work. I defer a critical and comparative study of Diṅnāga to the succeeding volumes.

I acknowledge my great indebtedness to the Mysore University under whose auspices this volume is now published. I must thank the Viśvabhārati for their ready kindness in lending me the Tibetan Xylographs as and when they

were required. I am grateful to Pandit Vidhusekhara Bhattacharya, Principal, Vidyābhavan, for helping me in various ways. I cannot sufficiently express my gratitude to Sir B. N. Seal but for whose active interest and continued encouragement, this work would not have seen the light of day. He has also been gracious enough to write a foreword to this volume. As a mark of my humble tribute of admiration and gratitude, I have dedicated this volume to Dr. Seal.

MYSORE,
1st November 1930.

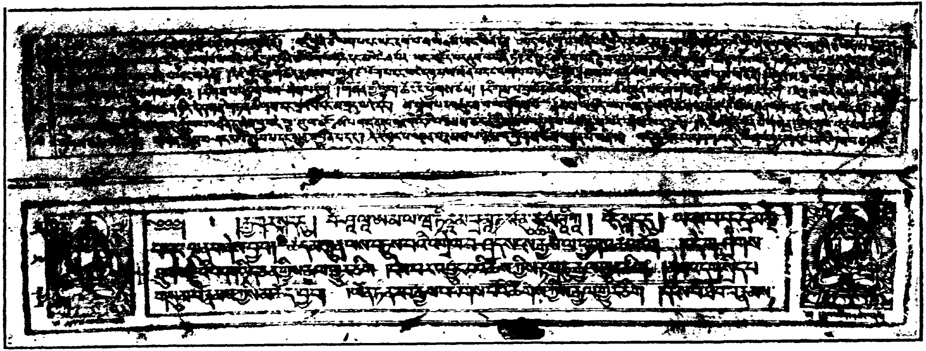
H. R. R. IYENGAR.

CONTENTS.

BOOKS CONSULTED AND ABBREVIATIONS USED IN CITING CERTAIN WORKS.

Abhidharmakōśa Vyākhya by Yaśōmitra—Bibliotheca Buddhica Leningrad.
Brahma Sūtra Bhāshya of Śankara—Śrirangam Edition.
Jayamangala of Śankara—Calcutta.
Kāvyālankāra of Bhāmaha—Benares.
Keith—Indian Logic and Atomism.
Keith—Buddhist Philosophy.
Keith—The Sānkhya System.
Keith—History of Sanskrit Literature.
Māthara Vritti—Benares Edition.
Mīmāmsa Sūtra—Benares Edition.
Nyāyapraveśa, Tibetan and Chinese—Baroda.
Praméyakamalamārtānda—Nirṇayasāgara Press, Bombay.
Sānkhyakārikā of Isvarakrishṇa—Benares.
Sānkhyatattvakaumudi of Vācaspati.
Sammatitarka Prakaraṇa—Benares.
S. Radhakrishnan—History of Indian Philosophy.
S. C. Vidyabhusana—History of Indian Logic.
S. K. De—Sanskrit Poetics.

NV—Nyāyavārtika of Uddyōtakara—Benares.
NVTT—Nyāyavārtika tātparya tikā of Vācaspati—Benares.
NM—Nyāyamanjari of Jayanta-Vizainagaram Series.
NS—Nyāya Sūtras of Gautama—Benares.
NR—Nyāyaratnākara of Pārthasārathimiśra-Benares.
SVK—Ślokavārtikakāśika—Trivandrum Series.
TSP—Tatvasangraha Pancika—Baroda Series.
TRV—Tattvārtharājavārtika of Akalanka—Benares.
TB—Trimśika Bhāshya—Paris.
VS—Vaiśeṣhika Sutras of Kaṇāda—Benares.
VB—Vaiśeṣika Bhāshya of Prasástapāda—Benares.
JRAS—The Journal of the Royal Asiatic Society,—1928-30.
JBORS—The Journal of the Bihar and Orissa Research Society—Patna.
IA—The Indian Antiquary.
IHQ—The Indian Historical Quarterly.

SPECIMEN FOLIOS OF A TIBETAN XYLOGRAPH.

SAṄS RGYAS LA PHYAG 'TSHAL LO.

॥ बुद्धाय नमः ॥

TSHAD MA KUN LAS BTUS PA.

प्रमाण-समुच्चयः.

tshad mar gyur pa 'gro la phan par bzhed ।
ston pa bde gśegs skyob la phyag 'tshal nas ॥
tshad ma sgrub phyir raṅ gi gzhun kun las ।
btus te sna tshogs 'thor rnams 'dir gcig bya ॥ 1 ॥

प्रमाणभूताय जगद्धितैषिणे ।
प्रणम्य शास्त्रे सुगताय तायिने ॥
प्रमाणसिद्ध्यै स्वकृतिप्रकीर्णनात् ।
निबध्यते विप्रसृतं समुच्चितम् ॥ १ ॥

Notes.

1. *Yaśōmitra* in his commentary on the *Abhidharmakōṣa* of *Vasubandhu* quotes the first two lines of the Kārika to illustrate the use of **चतुर्थी** or dative after a **ल्यबन्त**.

2. Cf. *Pramėyakamalamārtāṇḍa*, p. 21, (Nirṇayasagara Edition.)

सुगतश्च सर्वज्ञो यदि परमार्थतो नेष्यते, तर्हि किमर्थं प्रमाणभूतायेत्यादिनासौ समर्थितः स्तुतश्चाद्वैतादिप्रकरणानामादौ दिङ्नागादिभिस्सद्भिः ?

The foot note reads, जगद्धितैषिणे । प्रणम्य शास्त्रे सुगताय तापिने (for तायिने).

Vritti.

1. प्रमाणसिद्ध्यै—परप्रमाणप्रतिषेधार्थं स्वप्रमाणगुणकथनार्थं च । कुतः प्रमेयप्रतीतिः प्रमाणसंवेदनाद्भवति । अत्र च बहुधा विप्रतिपत्तिः ॥

gzhan gyi tshad ma dgag par bya ba'i daṅ raṅ gi tshad ma'i yon tan brjod par bya ba'i te । gaṅ gi phyir । gzhal bya rtogs pa ni tshad ma la rig las pa yin la । 'de la 'aṅ log par rtogs pa maṅ bas na'o ॥

2. स्वकृतिप्रकीर्णनात्—एवंगुणं शास्तारं प्रणम्य प्रमाणसिद्ध्यै स्वप्रकरणन्यायद्वारादिभ्य इहैकत्र उच्चित्य प्रमाणसमुच्चय आरब्धव्यः ॥

de lta bu'i yon tan can gyi ston pa la phyag 'tshal nas tshad ma bsgrub par bya ba'i phyir raṅ gi rab tu byed pa *rigs pa'i sgo la* sogs pa

rnams las 'dir gcig tu btus te tshad ma kun las btus pa brtsam par bya'o ॥

Ṭīkā.

(*a*) *Mdo. re.* V.T, folio 4.—raṅ gzhuṅ rnam 'thor phyir zhes pa ste lṅa pa 'di ni rgyu la'o । rnam par 'thor ba ni rab tu bkram pa ste । rnam par bkram pa'i zhes pa'i tha tshog go.

स्वकृतिप्रकीर्णनादिति हेतौ पञ्चमी । प्रकीर्णः विकीर्ण इत्यर्थः ॥

(*b*) *Ibid.*—rab tu rtogs pa ni pra sri ta'o । gaṅ la rab tu rtogs pa daṅ bral ba de ni bi pra sri ta ste । ran gi gzhuṅ rig pa'i sgo la sogs pa ni tshad ma gtan la 'bebs pa rab tu rtogs pa daṅ bral ba'o । de ltar yaṅ der mṅon sum rtog pa daṅ bral ba zhes pa mṅon sum gyi mtshan ñid 'di la dmigs bsal byas pa med la । de'i phyir zla ba gñis la sogs pa'i śes pa yaṅ mṅon sum ñid du thal bar 'gyur ro ॥

प्ररूपणं हि प्रसृतम् । यत्प्ररूपणरहितं तद्विप्रसृतम् । स्वशास्त्रन्यायद्वारादिप्रमाणनिबन्धा विप्रसृताः । तथा च तत्र प्रत्यक्षं कल्पनापोढमिति प्रत्यक्षलक्षणम् । अत्र आलम्बनप्रतिषेधो नास्ति । तस्मात् द्विचन्द्रादिज्ञानस्यापि प्रत्यक्षत्वं प्रसज्यते ॥

(*c*) *Ibid.*—Folio 13, l. 4.—sgo ni *dbar ra* ste.

mṅon sum daṅ ni rjes su dpag ।
tshad ma dag ni mtshan ñid gñis ॥
gzhal bya de[1] la rab sbyor[2] phyir ।
tshad ma gzhan ni yod ma yin ॥ 2 ॥

प्रत्यक्षमनुमानं च प्रमाणं हि द्विलक्षणम् ।
प्रमेयं तत्प्रयोगार्थं न प्रमाणान्तरं भवेत् ॥ २ ॥

Vṛitti.

1. अत्र प्रमाणं द्विविधमेव । कुतश्चेत् । द्विलक्षणं प्रमेयं । स्वसामान्यलक्षणाभ्यां भिन्नलक्षणं प्रमेयान्तरं नास्ति ॥

de la tshad ma gñis kho na'o । gaṅ gi phyir zhe na । mtshan ñid gñis gzhal bya । raṅ daṅ spyi'i mtshan ñid dag las gzhan pa'i mtshan ñid gzhal bar bya ba gzhan ni med do ॥

Tīkā.

(*a*) V.T., folio 15, l. 3 ff.

विप्रतिपत्तिनिराकरणार्थं शास्त्रम् । संख्यास्वरूप-गोचरफलविषया चतुर्विधावात्र विप्रतिपत्तिः । तत्र संख्या-विप्रतिपत्तिं निराकर्तुमाह । प्रत्यक्षमनुमानमित्यादि ॥

---

[1] V[1] de'i.   [2] V[2] sbyor ba'o.

log par rtogs pa bsal ba'i ched du bstan bcos so । de la 'bras bu daṅ raṅ gi ṅo bo daṅ yul daṅ graṅs la log par rtogs pa bzhi rnams te । de rnams las graṅs log par rtogs pa bsal ba'i don du gsuṅs pa । mṅon sum daṅ ni rjes su dpag ces pa la sogs pa'o ॥

(*b*) *Ibid.*—Folio 16.

ci ste tshad ma gcig ñid dam maṅ po ñid ma yin no । zhes ji ltar rtogs zhe na । re zhig gcig ñid du mi 'gyur te । rjes su dpag pa yaṅ tshad ma ñid yin pa'i phyir ro । gzhan du ni 'di tshad ma'o 'di tshad ma ma yin pa zhes rnam par bzhag par 'di mi 'gyur ro ॥

अथ प्रमाणं एकमनन्तं वा न भवति । नैकं । अनुमान-स्यापि प्रमाणत्वात्। अन्यथा इदं प्रमाणमिदमप्रमाणमिति व्यवस्था न स्यात् ॥

(*c*) *Ibid.*—Folio 17.

maṅ po ñid du ni 'gyur te yul maṅ po ñid kyi phyir ram । yul gcig la yaṅ tshad ma du ma 'jug pa'i phyir ro zhe na । re zhig yul maṅ po ñid kyi phyir ma yin te । 'di la rgyu gsuṅs pa । gaṅ gi phyir mtshan ñid gñis gzhal bya zhes so ॥

de la raṅ gi mtshan ñid ni gaṅ don gyi bya ba nus pa ste de kho na dṅos po'o । spyi'i mtshan ñid ni yaṅ de las bzlog pa'o ॥

आनन्त्यं हि विषयानन्त्याद्वा विषयैकस्मिन्ननन्तप्रमा-
णवृत्तित्वाद्वा भवति । विषयानन्त्यात्तावन्नभवतीत्यत्र
कारणमाह यस्माद्द्विलक्षणं प्रमेयमिति ॥

तत्र यदर्थक्रियासमर्थं तदेव वस्तु स्वलक्षणमिति ।
सामान्यलक्षणं च ततो विपरीतम् ॥

(*d*) *Ibid.*—Folio 18.

ni'i sgra ni ṅes par gzuṅ ba'i don can no । raṅ gi mtshan ñid kyi yul can mṅon sum kho na daṅ spyi'i mtshan ñid kyi yul can rjes dpag pa kho na ste । tshad ma gzhan ni med do ॥

अवधारणार्थको हि शब्दः । स्वलक्षणविषयकं प्रत्य-
क्षमेव । सामान्यलक्षणविषयकमनुमानमेव । प्रमाणान्तरं
नास्ति ॥

(*e*) *Ibid.*—Folio 18.

raṅ daṅ spyi'i mtshan ñid dag las gzhan gzhal bya med pa kho na'o zhes khas len pa de lta ni sṅon po la sogs pa rnams byas pa ñid la sogs pa'i rtags bstan pa las gzugs mi rtag go zhes pa la sogs par 'dsin par mi 'gyur ro । de ltar na sṅon po la sogs pa raṅ gi mtshan ñid daṅ mi rtag pa ñid spyi yin la 'di dag 'dres pas 'dsin pa'i phyir । raṅ gi mtshan ñid kho na ma yin no । de'i phyir 'di ni khyad par daṅ spyi'i ṅo

bo gzhal bya gzhan pa kho na ste । de 'dsin pa ci ltar tshad ma gzhan ma yin zhes pa'i don no ॥

स्वसामान्यलक्षणाभ्यां भिन्नं प्रमेयं नास्तीत्यभ्युपगमे नीलादिषु कृतकत्वहेतुनिर्देशात् रूपमनित्यमित्यादि ग्रहणं न स्यात् । नीलादिस्वलक्षणानित्यत्वादिसामान्यलक्षणाभ्यां सङ्कीर्णतो ग्रहणात् स्वलक्षणमेव न भवति । अतः विशेषसामान्यात्मकं प्रमेयान्तरमिदम् । तद्ग्राहकं प्रमाणान्तरं कथं न भवतीत्यर्थः ॥

(*f*) *Ibid.*—Folio 19.

tshad ma gzhan pa ma yin no

न प्रमाणान्तरं भवेदिति.

daṅ por re zhig gzugs la sogs pa ni tha sñad bya ba ma yin pa raṅ gi mtshan ñid du mṅon sum gyis 'dsin no । phyis de kho na 'am kha dog ñid la sogs pa'i spyi'i mtshan ñid du rnam par śes pas so । de'i phyir spyi'i mtshan ñid mi rtag pa ñid pa la sogs par yaṅ gaṅ cuṅ zad byas pa de thams cad mi rtag go zhes pa 'di ltar gzuṅ nas । de nas kha dog la sogs pa 'di ni byas pa ste । de'i phyir mi rtag zhes yiṅ kyis kha dog ñid la sogs pa'i spyi ni mi rtag pa ñid spyi ñid daṅ sbyor bar byed de । de'i

phyir tshad ma gzhan ma yin gyi 'on kyaṅ rjes su dpag pa kho na'o ॥

प्रथमं तावदनिर्देश्यं रूपादिस्वलक्षणं प्रत्यक्षेण गृह्यते। ततः रूपत्वादिसामान्यलक्षणं सविकल्पकं मनोविज्ञानेन। ततस्सामान्यलक्षणमनित्यत्वादिकमपि। यद्यत्कृतकं तत्सर्वमनित्यमित्येवं ग्रहणात्। तेन रूपादिकमिदं कृतकं। तस्मादनित्यमिति वचनेन रूपत्वादिसामान्यमनित्यत्वसामान्येन युज्यते। तस्मान्नप्रमाणान्तरम्। किन्तु अनुमानमेव॥

yaṅ yaṅ ṅo śes pa'aṅ ma yin ।
thug pa med 'gyur dran sogs bzhin ॥
mṅon sum rtog pa daṅ bral ba ।
miṅ daṅ rigs sogs mi bsres pa'o ॥ 3 ॥

नापि पुनः प्रत्यभिज्ञाऽनवस्था स्यात्स्मृतादिवत्।
प्रत्यक्षं कल्पनापोढं नामजात्याद्यसंयुतम् ॥ ३ ॥

Ṭīkā.

(*a*) V.T., Folio 21.

ṅo śes pa 'bras bur bya ba na gaṅ khyad par mthoṅ ba'i śes par tshad ma ma yin no zhes pa'i don no । gal te yaṅ śes daṅ ṅo śes dag dṅos por na tha dad med pa de lta na yaṅ

tshad ma daṅ 'bras bu ltar tha dad du brtag par bya na ṅo śes par bya ba'i don gyi rnam par skye ba'i śes pa ni sṅar bzuṅ ba'i gaṅ dsin pa'i phyir ṅo śes pa'o । yaṅ gi sgras mṅon sum gyi bzun ba kho na la slar yaṅ ॥

(*b*) *Ibid.*—Folio 22.

raṅ gi ṅo bo la log par rtog pa bsal pa'i ched du gsuṅs qa mṅon sum zhes pa la sogs pa'o । dbaṅ po so sor gyur pa ni mṅon sum ste । 'di ni mtshon bya'o । rtog pa bral ba zhes pa mtshan ñid do ॥

rtog pa daṅ bral ba ṅes par bstan pa las kyaṅ de śes pa'i bdag ñid do zhes rtogs par bya ste gaṅ gi phyir śes pa kho na la rtog pa 'dres par yod la । de'i phyir de bkag pas de kho na rtogs so । dper na bzhon ma be'u med pa khyer la śog ces be'u bkag pas ba laṅ bzhon ma kho na rtog par bya'i gzhan ma yin pa bzhin no ॥

स्वरूपविप्रतिपत्तिनिराकरणार्थमाह—प्रत्यक्षमित्यादि। प्रतिगतमक्षं प्रत्यक्षम्। लक्ष्यमिदम् । कल्पनापोढमिति लक्षणम् ॥

कल्पनापोढमिति निर्देशेनापि तज्ज्ञानात्मकमिति गम्यते। ज्ञानमेव यतः कल्पनासंसृष्टं तस्मात् तत्प्रति-

षेधेन तदेव प्रतीयते अवत्साधेनुरानीयतामिति यथा वत्सप्रतिषेधेन गोधेनोरेव ॥

Note.

Cf. TSP., p. 367.

कल्पनाप्रतिषेधाच्च ज्ञानस्य सामर्थ्यलब्धत्वात् । अवत्सा धेनुरानीयतामिति यथा वत्सप्रतिषेधेन गोधेनोः, इत्यतो ज्ञानमिति नोक्तम् ॥

Vṛitti.

śes pa gaṅ la rtog pa med pa de ni mṅon sum mo । rtog pa zhes bya ba 'an ji lta bu zhig ce na । miṅ daṅ rigs sogs bsres pa'o । 'dod rgal ba'i sgra rnams la miṅ gi kha dog la sogs pa mi rtag go zhes gaṅ 'dsin pa de yaṅ tshad ma ma yin no zhes ston no ॥

प्रत्यभिज्ञात्मकं यद्विशेषदृष्टज्ञानं तत्प्रमाणं न भवतीत्यर्थः । यद्यपि ज्ञानप्रत्यभिज्ञानयोर्वस्तुतः भेदो नास्ति । तथापि प्रमाणफलयोर्भेदकल्पने ज्ञानं प्रत्यभिज्ञेयार्थ विजातीयम् । गृहीतग्रहणं प्रत्यभिज्ञानम् । अपिशब्देन प्रत्यक्षेण गृहीतमपि पुनश्च रूपादिकमानित्यमिति यद्ग्रहणं तदपि प्रमाणं न भवतीति दिश्यते ॥

gal te śes pa thams cad tshad ma ñid du 'dod pa de lta na ni tshad ma thug pa med pa

ñid du 'gyur te । dper na dran pa daṅ dod pa daṅ zhe sdaṅ pa sogs pa sṅar rtog pa don la tshad ma gzhan ma yin pa bzhin no ॥

यदि सर्वेषां ज्ञानानां प्रमाणत्वमिष्यते प्रमाणानवस्था प्रसज्यते । स्मृतादिवत् । पूर्वप्रतीतस्मरणेच्छाक्रोधादिकं यथा न प्रमाणान्तरं तथा ॥

Tīkā.

(*a*) V.T., folio 21.

slob dpoṅ gyi yul rtogs zhin pa ñid tshad ma ñid ma yin pa'i rgyu ñe bar ston par 'gyur ba gsuṅs pa । thug med thal phyir zhes pa'o ma rtogs pa'i don rtogs pa'i byed po tshad ma'o spyir tshad ma'i mtshan ñid de ॥

आचार्यस्य ज्ञातविषयकं प्रमाणं नेत्यत्र कारणमाह अनवस्थाप्रसङ्गादिति । अज्ञातार्थज्ञापकं प्रमाणमिति प्रमाणसामान्यलक्षणम् ॥

(*b*) *Ibid.*—dran pa kho na dran pa'o zhes pa dṅos po la rta byas pa'i phyir ro ॥

स्मृतमेव स्मरणमिति भावे क्तः ॥

khyad par du byas nas doṅ brjod par byed de lhas byin zhes bya ba dag rigs kyi sgra rnams pa rigs kyi ste ba laṅ zhes bya ba daṅ ।

yon tan gyi sgra rnams la yon tan gyis te । dkar po zhes bya ba dań । bya ba'i sgra rnams la bya ba'i sgra nas te । 'tshad par byed par dań rdsas kyi sgra rnams la rdsas kyi sgra nas te । dbyug pa can rva can zhes bya ba lta bu'o । 'di la kha cig na re 'brel bas khyad par du byas ba'i yon no zhes zher ro । gzhan dag ni don gyis stoń pa'i sgra 'ba' zhig gis don rnams khyad par du byas śes brjod de zhes pa 'dod do ॥

कल्पनापोढमित्यादि । यत्र ज्ञाने कल्पना नास्ति तत्प्रत्यक्षम् । अथ कल्पना च कीदृशीचेदाह । नामजात्यादियोजना । यदृच्छाशब्देषु नाम्नाविशिष्टोऽर्थ उच्यते डित्थ इति । जातिशब्देषु जात्या गौरियमिति । गुणशब्देषु गुणेन शुक्ल इति । क्रियाशब्देषु क्रियया पाचक इति । द्रव्यशब्देषु द्रव्येण दण्डी विषाणीति । अत्र सम्बन्धविशिष्टस्येति केचित् । अन्येत्वर्थशून्यैः शब्दैरेव विशिष्टोऽर्थ इति ॥

Notes.

Cf. NVTT., p. 102.—Here the Vṛitti is quoted by *Vācaspati* in full.

Cf. also TSP., p. 369.

यद्येवं कथमयमाचार्यीयो वृत्तिग्रन्थो नीयते । तद्यथा-यदृच्छाशब्देषु, etc.

Ibid., p. 373.—यत्रैषा कल्पना नास्ति तत्प्रत्यक्ष मित्यनेन ग्रन्थेन लक्षणकारस्तादात्म्यप्रतिषेधं करोति। एवं भूतं कल्पनात्मकं यज्ज्ञानं न भवतीत्यर्थः ॥

Ibid., p. 371.—ननु यदि स्वमतसिद्धैव कल्पना अभिप्रेता किमर्थं तर्हि "अन्येत्वर्थशून्यैः शब्दैरेव विशिष्टोऽर्थ उच्यते" इत्यनेन ग्रन्थेन पृथक् स्वमतसिद्धा कल्पना पश्चादुपवर्णिता आचार्येणेत्याह—ते तु जात्यादय इति ॥

एतदुक्तं भवति। न शाबलेयादिव्यक्तिव्यतिरिक्ता जात्यादयः पारमार्थिकास्सन्ति सांवृतास्त इत्यस्यार्थस्य प्रतिपादनार्थमुक्तमिदं लक्षणकारेण, न तु पृथगपरां कल्पनां दर्शयितुमिति। अन्य इति बौद्धाः। अर्थशून्यैरिति। जात्यादिनिरपेक्षैरपोहमात्रगोचरैः शब्दैरित्याचार्यग्रन्थस्यार्थः ॥

thun moṅ min pa'i rgyu yi phyir ।
de yi[1] tha sñad dbaṅ pos byas[2] ॥
der don du mas bskyed pa'i phyir ।
raṅ don spyi yi[3] spyod yul can ॥ 4 ॥

असाधारणहेतुत्वाद्व्यपदेश्यं तदिन्द्रियैः।
तत्रनैकार्थतोत्पादात् स्वार्थसामान्यगोचरः ॥ ४ ॥

---

[1] PS. °yis. [2] V[1] po las. [3] V[1] spyi'i.

Vṛitti.

ci gaṅ gi phyir gñis la brten nas । skyes pa'i dbaṅ pa la brten pa'o zhes brjod kyi yul brten pa zhes ci ma yin zhe na । yul gzugs la ni rgyud gzhan gyi daṅ yid kyi rnam par śes pa daṅ thun moṅ pa yin no । thun moṅ ma yin pa las tha sñad byed pa yaṅ mthoṅ ste । dper na rṅa'i sgra daṅ nas kyi myu gu zhes pa bzhin no ॥

अथ इन्द्रियाश्रयादुत्पन्नं विज्ञानं, अक्षाश्रितमिति कुतः । विषयाश्रितं न भवति किमितिचेदाह—असाधारणेत्यादि । रूपादिविषयास्तत्रान्तरे मनोविज्ञानसाधारणाः । असाधारणाच्च व्यवहारो दृश्यते । यथा यवशब्दो यवाङ्कुरे ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 26.

der don du mas bskyed pa'i phyir ces pa la sogs pa'o । der zhes pa bstan bcos su'o । gcig min don gyis bskyed bya'i phyir zhes pa rdul phra rab gcig ma yin pas bskyed par bya ba ñid kyis phyir ro zhes pa'i don । bsags pa bsdus pa'i rnam graṅs can 'di rnams la yaṅ dag par skyes pa'i zhes pa bsags pa rnams te ॥

rdul phra rab ji skad brjod pa 'dus pa kho na de rnams kyis mig la sogs par rnam par śes pa bskyed kyi । gcig kho nas ni ma yin te ॥

rdul phra rab gcig min gyi dṅos po de kho na so sor ṅes pa'i rnam par śes pa bskyed par byed par nus pas chos mthun pas na phan tshun bltos pas thun moṅ bas te । thun moṅ ba kho na 'aṅ spyi'o ॥

तत्र नैकार्थतोत्पादादित्यादि । तत्रेति शास्त्रे । नैकार्थतोत्पादादिति । अनन्तपरमाणुभिरुत्पत्तेरित्यर्थः । सञ्चयः संघातपर्यायः । संभूतः सञ्चयः । यथोक्तसंभूतपरमाणुभिरेव चाक्षुषादिज्ञानान्युत्पद्यन्ते नैकेनेति ॥

नैकस्वभावाः परमाणव एव प्रतिनियतज्ञानोत्पादनसमर्थाः परस्परमपेक्ष्य साधारणाः । साधारणमेव सामान्यम् ॥

Note.

Cf. TRV., p. 38.

तथाचोक्तम्—

प्रत्यक्षं कल्पनापोढं नामजात्यादियोजना ।
असाधारणहेतुत्वादक्षैस्तद्व्यपदिश्यते ॥

du ma'i ṅo bo'i chos can ni ।
dbaṅ po las rtogs srid ma yin ॥
raṅ gi[1] rig bya bstan min pa ।
gzhugs ni dbaṅ po'i spyod yul yin ॥ 5 ॥

धर्मिणोऽनेकरूपस्येन्द्रियाद्बोधो न संभवेत् ।
स्वसंवेद्यमनिर्देश्यं रूपमिन्द्रियगोचरः ॥ ५ ॥

---

[1] V[1] gis.

Tīkā.

V.T., folio 27.—dbaṅ po las zhes pa rgyu la lṅa pa'o ॥

इन्द्रियादिति हेतौ पञ्चमी ॥

dbaṅ po'i rgyu las sam yaṅ na dbaṅ po thob par byas nas rnam pa thams cad du raṅ daṅ spyi'i mtshan ñid dag gis 'dsin par mi 'gyur ro zhes pa'i don no । 'o na de'i dmigs pa ci 'dra ba yin zhe na gsuṅs pa । raṅ gis rig bya zhes pa la sogs pa'o ॥

इन्द्रियकारणाद्वा इन्द्रियप्रापकाद्वा स्वसामान्यलक्षणाभ्यां सर्वत्र ग्रहणं न सम्भवतीत्यर्थः । तर्हि तदालम्बनं कीदृशमितिचेदाह । स्वसंवेद्यमित्यादि ॥

Note.

Cf. TSP., p. 293.

विकल्पज्ञानगोचरः सामान्यमेवेष्यते । असाधारणस्त्वर्थः सर्वविकल्पानामगोचरः । यथोक्तम्—

स्वसंवेद्यमनिर्देश्यं रूपमिन्द्रियगोचर इति ॥

yid kyaṅ don daṅ chags la sogs ।
raṅ rig rtog pa med pa yin ॥
rnal 'byor rnams kyi bla mas bstan ।
ma 'dres pa yi don tsam mthoṅ ॥ 6 ॥

[1] V[1] de.

चित्तमप्यर्थरागादि स्वसंविन्निर्विकल्पकम् ।
योगिनां गुरुनिर्देशादसङ्कीर्णार्थमात्रदृक् ॥ ६ ॥

Vṛitti.

yid kyaṅ yul gzugs la sogs pa la dmigs śiṅ ñams su myoṅ ba'i rnam pas 'jug pa ste rtog pa med pa 'ba' zhig go । 'dod chags daṅ zhi sṅaṅ daṅ gte mug daṅ bde ba daṅ sdug bsdal la sogs pa ni dbaṅ po mi bltos pa'i phyir raṅ rig pa'i mṅon sum mo ॥

चित्तमपि रूपादीनुपलभ्य यदनुभवाकारेण वर्तते तन्निर्विकल्पकमेव । इच्छाक्रोधमोहसुखदुःखादिकं हि इन्द्रियमनपेक्ष्य भवतीति स्वसंवेदनं प्रत्यक्षम् ॥

Tīkā.

V.T., folio 32.—gi ltar yid kyi rtog pa med pa mṅon sum yin pa de bzhin du rnal 'byar ba rnams kyi yod । rnal 'byor ni tiṅ 'dsin te । de gaṅ rnams la yaṅ de rnams rnal 'byor ba rnams ॥

यथा चित्तं निर्विकल्पकप्रत्यक्षं तथा योगिनां ज्ञानमपि भवति । योगः समाधिः । स यस्यास्ति स योगी ॥

bla mas bstan । ma 'dres pa'i zhes pa ste । 'dir yul gyis yul can bstan pa la । luṅ gi rnam par rtog pa ni bla mas bstan pa'i sgras brjod do । de daṅ ma 'dres pa ni bral ba zhes pai doṅ no । 'dis ni gsal bar snaṅ ba ñid kyaṅ de la thos par byas te । rnam par rtog pa med pa ni gsal ba ñid la mi 'khrul pa ñid kyi phyir ro । tsam gyi sgra ni sgro btags pa'i don rnam par cad pa'i don du'o । des na gaṅ yaṅ dag pa'i don gyi yul can 'phags pa'i bden pa mthoṅ pa lta bu de kho na tshad ma ste ॥

अत्र विषयेण विषयिनिर्देशः। आगमस्य सविकल्पकत्वं निर्देशशब्देनोक्तम् । तेन असङ्कीर्णं रहितमित्यर्थः। अनेन स्फुटाभत्वमपि श्रूयते। निर्विकल्पकं हि स्फुटाभत्वाव्यभिचरितम् । मात्रशब्दः आरोपितार्थव्यवच्छेदार्थम्। अतः यत् शुद्धार्थविषयकं आर्यसत्यदर्शनात्मकं तदेव प्रमाणम् ॥

Notes.

Cf. TRV., p. 39—स्यान्मतं योगिनोऽतीन्द्रियं प्रत्यक्षं ज्ञानमस्ति आगमविकल्पातीतं। तेनासौ सर्वार्थान् प्रत्यक्षं वेत्ति। उक्तञ्च—योगिनां गुरुनिर्देशाद्व्यतिभिन्नार्थमात्रदृक् इति ॥

rtog pa'aṅ raṅ rig ñid du 'dod ।
don la ma yin der rtog phyir ॥ 7 ॥

कल्पनापि स्वसंवित्तिरिष्टा नार्थेऽत्र कल्पनात्॥७॥

Cf. NR., p. 175.—"यदि नाक्षजं सविकल्पकं ततः कल्पनाऽपि स्वसंवित्ताविष्टा नार्थे विकल्पनादिति-यदस्यां स्वसंवित्तौ प्रत्यक्षत्वमिष्टं तदपि न स्यादित्याह॥

Cf. SVK., p. 258—अपिच कल्पनापोढवादिनामपि कल्पनाज्ञानं स्वसंवेदनं प्रत्यक्षमिष्टमेव। यदेवाहुः—

"कल्पनापि स्वसंवित्ताविष्टा नार्थे विकल्पनात्" इति। एवं हि मन्यन्ते। न कल्पना स्वसंवित्तिरात्मानं विकल्पयति । बहिरर्थविकल्पावभासित्वात् । असाधारणस्य च कल्पनात्मनोऽपि कल्पनास्पदत्वात्। अत्राप्याहुः—नैनमियमभिलापेन संसृजति तथा वृत्तेरात्मनि विरोधादिति। तेषामतः स्वसंवित्तिर्नाभिजल्पानुषङ्गिणी इति च। तदिदं कल्पनास्वसंवेदनं प्रत्यक्षं नोपपद्येत । तदपि हि निर्विकल्पकप्रत्ययान्तरिताक्षव्यापारमेव । अथ तत्र रूढ्या प्रत्यक्षशब्दो वर्तत इत्युच्यते, तच्छ्रोत्रादिबहिर्विषयप्रकाशेपि समानं, न परं स्वसंवित्तावित्यभिप्रायेणाह—कल्पनेति॥

'khrul dan kun rdsob yod śes dan ।
rjes dpag rjes su dpag las byun ॥
dran dan mnon 'dod zhes bya ba ।
mnon sum ltar snan rab rib bcas ॥ 8 ॥

भ्रान्तिस्संवृतिसज्ज्ञानमनुमानानुमानिकम् ।
स्मरणं चाभिलाषश्चेत्यक्षाभासं सतैमिरम् ॥ ८ ॥

Notes.

Cf. TSP., p. 394.—केचित्तु स्वयूथ्या एवाभ्रान्तग्रहणं नेच्छन्ति । भ्रान्तस्यापि पीतशङ्खादिज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात् । तथा हि न तदनुमानमलिङ्गजत्वात् प्रमाणं चाविसंवादित्वात् । अत एवाचार्यदिङ्नागेन लक्षणे न कृतमभ्रान्तग्रहणम् । भ्रान्त (:) संवृति (:) साज्ञानं (संवृति सज्ज्ञानं) अनुमानेत्यादिना प्रत्यक्षाभासनिर्देशात् अविसंवादिकल्पनापोढमित्येवंविधमिष्टमाचार्यस्य लक्षणम् । सतैमिरमिति तु तिमिरशब्दोऽयमज्ञानपर्यायः । तिमिरघ्नं च मन्दानामिति । यथा तिमिरे भवं तैमिरं विसंवादकमित्यर्थः ॥

Vṛitti.

re zhig la 'khrul ba'i śes pa ni smig rgya ba sogs pa la chu la sogs par brtags nas 'zug pa'i phyir mṅon sum ltar snaṅ ba'o ། kun rdsob yod pa ni raṅ la don gzhan sgro btags nas de'i ṅo bor brtags nas 'zug pa'i phyir mṅon sum ltar snaṅ pa'o ། rjes su dpag pa daṅ de'i 'bras bu la sogs pa'i śes pa ni sṅar ñams su myoṅ ba la rtog pa'i phyir mṅon sum ma yin no ॥

अथ मरीचिकादिषु जलादिकल्पनात् भ्रमज्ञानं प्रत्यक्षाभासम् । संवृतिसत्यं हि स्वस्मिन् अर्थान्तरमारोप्य तत्स्वरूपकल्पनात् प्रत्यक्षाभासम् । अनुमानं तत्फलं च पूर्वानुभवकल्पनात् न प्रत्यक्षम् ॥

Tikā.

V.T., folio 33.—'khrul daṅ kun rdsob yod śes daṅ zhes pa la sogs pa la 'dis ni mṅon sum ltar snaṅ rnam pa bzhir gsuṅs so ॥

भ्रमसंवृतिसज्ज्ञानमित्यादि । अनेन प्रत्यक्षाभासश्चतुर्विध इत्याह ॥

bya daṅ bcas pa rtogs pa'i phyir ।
'bras bu ñid du yod tshad ma ॥
tshad ma ñid du 'dogs pa ste ।
bya ba med pa'an ma yin no ॥ 9 ॥

सव्यापारप्रतीतत्वात् प्रमाणं फलमेव सत् ।
प्रमाणत्वोपचारस्तु निर्व्यापारे न विद्यते ॥ ९ ॥

Notes.

The first two lines are quoted by *Jayanta* in his *Nyāyamanjari*, p. 70. Cf. *Sammatitarka-prakaraṇa*, p. 525. Cf. also TSP., p. 398—

बाह्येऽर्थे प्रमेये विषयाधिगमः प्रमाणफलं, सारूप्यन्तु प्रमाणम् । स्वसंवित्तावपि सत्यां यथाकारमस्य प्रथनात् ।

ज्ञानात्मनि तु प्रमेये स्वसंवित्तिः फलम् । योग्यता-प्रमाणं सव्यापारप्रतीततामुपादाय ज्ञानस्यैव सा तादृशी-योग्यता येन तदेवात्मानं वेदयते न घटादय इति योग्यतया करणभूतयैवात्मप्रकाशकं लक्ष्यते ज्ञानमिति योग्यतायाः स्वसंवेदने प्रामाण्यम् ॥

Cf. TSP., p. 399—नीलारूपदं संवेदनं न पीतस्येति विषयावगतिव्यवस्थाया अर्थसारूप्यमेव निबन्धनं नान्य-दिति । . . . . . . ज्ञानं हि विषयाकारमुत्पद्यमानं विषयं परिच्छिन्ददिव सव्यापारमिवाभाति । Cf. *Nyāya-manjari*, p. 16, ‘सव्यापारमिवाभाति व्यापारेण स्वकर्मणा’ ॥

Cf. TRV., p. 40—प्रमाणं लोके फलवदुपलब्धं । अस्य च प्रमाणस्य केनचित्फलेन भवितव्यमिति । कश्चि-दाह—द्व्याभासं हि ज्ञानमुत्पद्यते स्वाभासं विषयाभासं च । तस्योभयाभासस्य यत्संवेदनं तत्फलमिति । तन्नोप-पद्यते, कुतः ? अर्थान्तराभावात् । . . . . . अत एव तस्मिन् अधिगमरूपे फले सव्यापारप्रतीततामुपादाय प्रमाणोपचार इति ॥

Vṛitti.

’de la phyi rol pa rnams kyi bzhin du tshad ma las ’bras bu don gzhan du ’gyur ba ni med

kyi । 'bras bur gyur ba'i śes pa de ñid yul gyi rnam pa can du skyes pa daṅ bya ba daṅ bcas par rtogs pa de ñe bar blaṅs nas ॥

अत्र बाह्यानां यथा प्रमाणात्फलमर्थान्तरं तथा नास्ति। फलभूतं ज्ञानमेव विषयाकारमुत्पद्यमानं सव्यापारं प्रतीयते इत्युपादानात् ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 37:—bya daṅ bcas par rtog pa'i phyir zhes pa bya ba daṅ lhaṅ cig rtog pa ñid kyi phyir ro zhes pa'i don no ॥

'di ni tshad ma ñid du ñe bar 'dogs pa'i rgyu ni tshad ma 'bras bu kho nar yod । ces pa tshad ma'i rtogs pa ni 'bras bu'o ॥ 'de la phyi rol pa rnams kyi pa bzhin du tshad ma las 'bras bu don gzhan med ces pa ॥

सव्यापारप्रतीतत्वादिति । व्यापारेण सह प्रतीतत्वादित्यर्थः ॥

अत्र प्रमाणत्वोपचारनिमित्तं प्रमाणफलमेव भवतीति प्रमाणप्रतीतिः फलम् । अत्र बाह्यानां यथा प्रमाणात् फलमर्थान्तरं तथा न भवति ॥

[1]raṅ rig la yaṅ 'dir 'bras bu ।
de yi ṅo bo las daṅ ṅes ॥
yul gyi snaṅ ba ñid de 'di'i ।
tshad ma de yis 'jal bar byed ॥ 10 ॥

स्वसंवित्तिः फलं चात्र तद्रूपादर्थनिश्चयः ।
विषयाकार एवास्य प्रमाणं तेन मीयते ॥ १० ॥

Notes.

1. Cf. NR., p. 158 ff.—यत्तु सौत्रान्तिकैरुक्तं, ज्ञानस्य विषयाकारो नीलपीतादिरूपार्थेन ज्ञाने आहितः, स प्रमाणं, तन्निबन्धनत्वान्नीलपीतादिविषयव्यवस्थायाः, स्वसंवित्तिस्तु फलं, बाह्यार्थस्तु प्रमेय इति ; यदाहुः—

विषयाकार एवास्य प्रमाणं तेन मीयते ।
स्वसंवित्तिः फलंचास्य तद्रूये ह्यर्थनिश्चयः इति ॥

2. Cf. TSP., p. 400 ff.

3. SVK., p. 237.—यदितूच्यते—नेदमौपचारिकं करणत्वं, अपि तर्हि द्विरूपमेकमेव ज्ञानं स्वसंवित्त्या विषयाकारेण च । तदा स्वसंवित्तिः फलं, विषयाकारः प्रमाणम् । यथाहुः—

विषयाकार एवास्य प्रमाणं तेन मीयते ।
स्वसंवित्तिः फलं चात्र तद्रूपोह्यर्थनिश्चयः इति ॥

---

[1] Ps yaṅ na raṅ rig.

इति । स तु विषयाकारः स्वयमनाकारस्य न स्वाभाविको ज्ञानस्य केवलमर्थेनाधीयत इति सौत्रान्तिकमतमुपन्यस्य निरस्यति ॥

4. Cf. TRV., p. 40.

Tīkā.

V.T., folio 38.—'bras bu'i khyad par rnam par bzhag pa byed par bzhen pas gsuṅs pa । yaṅ na raṅ rig 'dir 'bras bu zhes pa ste । sṅa mar yul rig pa 'bras bu gsuṅs te । de'i phyir yaṅ na sgra ni rnam par brtag pa'i don can । 'dir zhes pa ni snar bśad pa'i mṅon sum la'o ॥

फलविशेषव्यवस्थापकं शास्त्रमाह । स्वसंवित्तिः फलं वात्रेति । पूर्वं विषयावभासः फलम् । तस्मात् वा शब्दो विकल्पार्थकः । अत्रेति पूर्वोक्तप्रत्यक्षे ॥

Ibid., folio 42.—yaṅ ci'i phyir tshul gsum pa ñid dri bar bya ba la tshul gñis pa ñid dris zhe na । tshul gñis pa ñid grub na raṅ rig pa yaṅ 'grub po zhes dgoṅs pa las te ॥

अथ कस्मात् त्रिरूपत्वे प्रष्टव्ये द्विरूपत्वप्रश्न इति चेत् द्विरूपत्वे सिद्धे स्वसंवेदनत्वमपि सिद्ध्यतीति ॥

Ibid., folio 45.—de ni śes pa rnams kyi phan tshun tha dad par dran pa las bsgrub par bya'o ।

gaṅ phyir ji ltar phan tshun mtshan ñid mi mthun pa gzugs la sogs pa ñams su myoṅ ba rnams la phan tshun tha dad par 'gyur ba de ltar śes pa rnams la yaṅ ste। de'i phyir śes pa'i tshul gñis pa ñid yod do ॥

ज्ञानानामन्योन्यभेदस्मरणादपि साध्यते। कुतः यथा परस्परविलक्षणरूपाद्यनुभवाः परस्परविभिन्नस्मरणानि उत्पद्यन्ते तथा ॥

smras pa

आह—

gaṅ gi[1] snaṅ ba[2] de gshal bya।
tshad ma daṅ de'i 'bras bu ni ॥
'dsin rnam rig pa'i de yi phyir।
de gsum tha dad du ma byas ॥ 11 ॥

यदाभासं प्रमेयं तत्प्रमाणमथ तत्फलम्।
ग्राहकाकारसंवित्ती त्रयं नातः पृथक्कृतम् ॥ ११ ॥

Notes.

1. Cf. N.R., p. 159.—योगाचारास्तु बाह्यार्थमपलपन्तो ज्ञानस्यैवानादिवासनोपप्लावितो नीलपीतादिविषयाकारः प्रमेयं, स्वाकारः प्रमाणं, स्वसंवित्तिः फलमिति मन्यन्ते यथाहुः—

---

[1] PS. gaṅ tshe. [2] V[1] rnam pa.

यदाभासं प्रमेयं तत्प्रमाणफलयोः पुनः ।
ग्राहकाकारसंवित्त्यो त्रयं नातः पृथक् कृतम् ॥

इति ।

2. SVK., p. 238.

yul śes pa daṅ de śes pa'i ।
dbye bas blo yi tshul gñis ñid ॥
dus phyis dran pa las kyaṅ ṅo ।
gaṅ phyir ma myoṅ bar 'di med ॥ 12 ॥

विषयज्ञानतज्ज्ञानभेदाद्बुद्धेर्द्विरूपता ।
स्मृतेरप्युत्तरे काले नह्यसावविभावितः ॥ १२ ॥

Notes.

1. The last line of the Tibetan text appears to be defective.

2. Cf. NR., p. 298.—तथा ग्राहकेऽपि गृहीते तद्ग्राभाग्राह्योऽपि गृहीतव्य इति । किं च, यदि ग्राह्यं ग्राहकमिति च गृह्यते, ततोऽस्य द्व्याकारत्वे किं प्रमाणं, न तु ज्ञानान्तरं, तस्यापि स्वांशपर्यवसानादित्याह एवमिति—एवमेकग्रहणेऽपरस्यापि ग्रहणप्रसङ्गे परः पुनराह, अस्त्येव साप्याकारा संवित्तिः, उत्पद्यमानमेव हि ज्ञानं ग्राह्याकारेण घटादिना ग्राहकाकारेण च ज्ञानरूपेण प्रका-

ज्ञाते। उत्तरोत्तरज्ञानविशेषादुत्तरकाले चोभयत्र स्मृति-दर्शनात्, स्वयं प्रकाशस्तस्य अनुमीयते। तथाहुः—

घटविज्ञानतज्ज्ञानविशेषात्तु द्विरूपता।
स्मृतेरुत्तरकाले च नह्यसावविभावितः॥ इति॥

śes pa gzhan gyis ñams myoṅ na ।
thug med de la'aṅ dran pa ste ॥
de bzhin yul gzhan la 'pho ba ।
med gyur de yaṅ mthoṅ ba ñid ॥ 13 ॥

ज्ञानान्तरेणानुभवेऽनवस्था तत्र च स्मृतिः।
विषयान्तरसंचारस्तथा न स्यात् सचेष्यते॥ १३॥

Notes.

1. Cf. NR., p. 277.—मा नाम संवेदिज्ञानमिति-चेत्, उत्तरकाले स्मृतिदर्शनात्; एवं चैकविषयज्ञान-प्रवाहे एवायुषः पर्यवसानाद्विषयान्तरसंचारो न स्यात्। यथाहुः—

ज्ञानान्तरेणानुभवे हीष्टा तत्रापि च स्मृतिः।
विषयान्तरसञ्चारस्तथा न स्यात् स चेष्यते। इति॥

2. *Ibid.*, p. 321 ff.—यत्तु भिक्षुणोक्तं ज्ञाना-न्तरेणानुभवोऽनिष्टस्तत्रापि हि स्मृतिरिति तदिदमनु-भाष्यते अन्येनेति। ज्ञाते घटे पश्चाद्घटे तज्ज्ञाने च

स्मृतिर्दृश्यते, सा च गृहीतविषया, तेन ज्ञानमपि गृहीतमुत्पत्त्यवस्थायामित्यभ्युपगन्तव्यम्। तद्यदि ज्ञानान्तरेण गृह्येत ततस्तस्यापि ज्ञानस्य पूर्ववदुत्पत्तौ अग्रहणाज्ज्ञानान्तरापेक्षा, तत्रापि तथेत्यनवस्था स्यादिति ॥

3. Cf. TSP., p. 565.—किं च यदि ज्ञानान्तरेण अनुभवोऽङ्गीक्रियते तदा तत्रापि ज्ञानान्तरे स्मृतिरुत्पद्यत एव, ज्ञानज्ञानं ममोत्पन्नमिति। तस्याप्यपरेणानुभवो वक्तव्यः। न ह्यननुभूते स्मृतिर्युक्ता, ततश्चेमा ज्ञानमालाः कोऽनन्यकर्मा जनयतीति वक्तव्यम्। न तावदर्थः तस्य मूलज्ञानविषयत्वात्। नापीन्द्रियालोकौ, तयोश्चक्षुर्ज्ञान एवोपयोगात्। नापि निर्निमित्ता, सदा सत्त्वादिप्रसङ्गात्। सैव बुद्धिरुत्तरोत्तरां बुद्धिं जनयतीति चेदाह—गोचरान्तरेत्यादिना। एवं हि विषयान्तरसञ्चारो न प्राप्नोति, तथा हि पूर्वपूर्वबुद्धिरुत्तरोत्तरस्य ज्ञानस्य विषयभावेनावस्थिता प्रत्यासन्नाचोपादानकारणतया तां तादृशीमन्तरङ्गिकां त्यक्त्वा कथं च बहिरङ्गमर्थं गृह्णीयात्। .... भवतु नामार्थान्तरसंचरोऽनुपपद्यमानोऽपि। तथापि यत्तदन्यज्ज्ञानं तत्केनाभिभूयेतेति वक्तव्यम्। अथ स्यात्—सैवोत्तरा बुद्धिरर्थान्तरग्राहिणी पूर्वां धियमर्थं चोभयमपि गृह्णातीति, तदेतदसम्यक्। .... स्वसंवित्तेरनभ्युपगमाच्च स्वतःसिद्धता, नाऽपि परतः,

अनवस्थादोषात्, तस्यान्यस्यासिद्धौ पूर्वकस्याप्यसिद्धिः, अप्रत्यक्षोपलम्भकत्वात् । न कदाचित्किञ्चिदुपलभ्येत । ततश्चान्ध्यमायातमशेषस्य जगतः । अथान्तस्य यथोक्तदोषभयात् स्वसंवित्त्या स्वत एव सिद्धिरभ्युपगम्यते तदा तद्वदेव सर्वस्य ज्ञानत्वाविशेषात्स्वसंविदस्तु ॥

Vṛitti.

ci ste gzugs la sogs pa bzhin du śes pa yaṅ śes pa gzhan gyi myoṅ ba yin no zhe na de yaṅ rigs pa ma yin te । gaṅ gi phyir । . . . . . । thug pa med pa zhes bya ba 'di śes pa śes pa gzhan gyis myoṅ bar byed na na'o । ci ltar zhe na । . . . . . । śes pa gaṅ dag gis śes pa de ñams su myoṅ bar byed na de la yaṅ phyis dran pa mthoṅ dgos pas so । des na de la yaṅ śes pa gzhan gyi ñams su myoṅ ba yin na ni thug pa med par 'gyur ro ॥

अथ रूपादिवत् ज्ञानमपि ज्ञानान्तरेण अनुभूयते चेत् । तदपि न युज्यते । कुतः । ज्ञानान्तरेणेत्यादि । अनवस्थेति । ज्ञानं ज्ञानान्तरेणानुभूयते । कथंचेत् । तत्रचेत्यादि । तत्र विज्ञानान्तरे पश्चात् स्मृतिर्दृश्यते । अत स्तस्यापि ज्ञानान्तरेणानुभवेऽनवस्था ॥

de'i phyir gdon mi zha bar raṅ rig pa'i śes pa khas blaṅ bar bya'o । de yaṅ 'bras bu ñid ॥

तस्मादवश्यं ज्ञानं स्वसंवेदनमभ्युपगन्तव्यम् । तदपि फलमेव ॥

rtsod sgrub slob dpon gyi ma yin ।
sñin po ṅes par ma dgoṅs pa ॥
cha śas gzhan du smra ba'i phyir ।
des na kho bos brtag par bya ॥ 14 ॥

नाचार्यस्य वादविधिर्नाकृतंसारनिश्चयः ।
कथनादन्यथांशानां परीक्ष्यास्तेन ते मया ॥ १४ ॥

Vṛitti.

mṅon sum rtog pa daṅ bral ba zhes bya ba 'di gnas pa yin no । de'i rjes la gzhan gyis byas pa'i mṅon sum brtag par bya ste ॥

प्रत्यक्षं कल्पनापोढमिति तिष्ठति । तदनु परैः कृतं प्रत्यक्षं परीक्ष्यते ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 46 *b*.—'dir slo dpon dbgig gñen gyis rtsod bsgrub pa'o zhes 'jig rten na rab tu grags pa 'di ni bstan bcos mdsad pas ni des mdsad pa'i bstan bcos gzhan rnams skyon med pa ñid la bltas nas । skyon daṅ bcas pa'i rtsod

pa bsgrub pa des mdsad pa ñid mi srid do zhes gsuṅs pa । rtsod sgrub slob dpon gyi ma yin ces pa'o ॥

अत्र वादविधिः आचार्यवसुबन्धुनेति लोकप्रसिद्धिः । इयं तु शास्त्रकारकृतशास्त्रान्तराणां निर्दुष्टत्वमपेक्ष्य । दोषविशिष्टायाः वादविधेस्तत्कर्तृत्वासंभव आह—नाचार्यस्य वादविधिरिति ॥

Ibid., folio 47.—des na zhes pa skyon daṅ ldan pa ñid kyis na'o । de ltar ni gzhan du cha śas brjod pa las zhes pa 'dis rtsod pa sgrub pa skyon daṅ ldan pa ñid du gsal bar bya'o ॥

तेन दोषविशिष्टत्वेन । तथाचान्यथांशकथनादित्यनेन वादविधेर्दोषविशिष्टत्वं व्यज्यते ॥

don de las skyes rnam par śes ।
mṅon sum zhes bya ba 'dir ॥
don de las zhes[1] kun brjod na ।
gaṅ de de 'ba' zhig las min ॥ 15 ॥

ततोऽर्थाज्जातं विज्ञानं प्रत्यक्षमिति तत्र तु ।
ततोऽर्थादिति सर्वे चेत् तयत् तन्मात्रतो न हि ॥१५॥

[1] PS. zhes pas.

Notes.

1. Cf. NV., p. 40.—अपरे पुनर्वर्णयन्ति ततोऽर्थाद्विज्ञानं प्रत्यक्षमिति । तन्न । ततोऽर्थादिति यस्यार्थस्य यद्विज्ञानं व्यपदिश्यते यदि तत एव तद्भवति नार्थान्तराद्भवति तत् प्रत्यक्षम् ॥

2. Cf. NVTT., p. 99.—तदेवं प्रत्यक्षलक्षणं समर्थ्य वासुबन्धवं तावत्प्रत्यक्षलक्षणं विकल्पयितुमुपन्यस्यति । ततोऽर्थादिति ॥

3. Cf. K., p. 231.—Ch. V, sl. 6.—प्रत्यक्षं कल्पनापोढं ततोऽर्थादिति केचन ॥

Vṛitti.

gal te de las zhes bya ba 'di'i rkyen brjod yin na ni śes pa gaṅ yul gaṅ las skyes pa de'i tha sñad du bya ba'i de 'ba' zhig las ni ma yin no । dmigs pa'i rkyen 'ba' zhig las śes pa skye ba ni ma yin te ॥

यदि तत इति अस्य प्रत्ययस्य आख्यानं यज्ज्ञानं येनार्थेनोत्पद्यते तद्व्यपदेशस्तन्मात्रतो न भवति । आलम्बनप्रत्ययमात्राज्ज्ञानं न जायते ॥

Tīkā.

V.T., folio 47.—don de las rnam par śes pa mṅon sum zhes pa । yul gaṅ gis rnam par śes

pa tha sñad bya ba de kho na las skyes pa ste ı de skye zhin gzhan las ma yin la ı de las gzhan las kyaṅ ma yin pa'i śes pa de mṅon sum ste ॥

ततोऽर्थाद्विज्ञानं प्रत्यक्षमिति। यद्विज्ञानं येन विषयेण व्यपदिश्यते तत् तन्मात्रादुत्पद्यते। नान्यतः। ततोऽन्यतश्च न भवतीति तज्ज्ञानं प्रत्यक्षम्॥

V.T., folio 47 *b*.—gaṅ phyir 'di chos thams cad kyis bdag ñid kyi phyir dmigs pa'i rkyen kho na kun gyi sgras brjod do ı yaṅ ci ltar de chos thams cad kyi bdag ñid yin zhe na ı dmigs pa chos cad do zhes pa'i mtshan ñid kyi phyir ro ı de'i phyir dmigs pa'i rkyen kho na kun gyi sgras bśad do ॥

कुतः। सर्वधर्मात्मकत्वादालम्बनप्रत्यय एव सर्वशब्देनोच्यते। आलम्बनस्सर्वधर्मात्मक इति निरूपणात्। आलम्बनप्रत्यय एव सर्वशब्देनोक्तः॥

gaṅ gis dmigs pa'i rkyen daṅ 'brel pa can ñid kyis śes pa bstan par bya de . . . . . ma yin gyi ı o na ce na rkyen gzhan las kyaṅ ste ı bzhi yis sems daṅ sems byuṅ rnams zhes gsuṅs pa'i phyir ro ı de ltar rkyen ṅes pa'i phyogs la grub pa'i mtha' daṅ mgal ba gsal bar byas so ॥

अथालम्बनप्रत्ययसम्बन्धित्वेनैव न ज्ञानं व्यपदिश्यते किं तु प्रत्ययान्तरेणापि । चतुर्भिश्चित्तचैत्ता इत्युक्तत्वात् । तथा च प्रत्ययनियमपक्षे सिद्धान्तविरोधः ॥

dmigs pa'o zhe na dran sogs kyi ।
śes pa'an gzhan la bltos ma yin ॥ 16 ॥

आलम्बनं चेत् स्मृत्यादिज्ञानं नान्यदपेक्षते ॥ १६ ॥

gal te don de las zhes pa 'di yul rtsam la yin na ni dran pa daṅ rjes su dpag pa daṅ mṅon par 'dod la sogs pa'i śes pa yaṅ dmigs par bya ba gzhaṅ mi bltos te । me la sogs pa'i śes pa ni du ba la sogs pa la dmigs pa ma yin no ॥

यदि ततोऽर्थादिति विषयमात्रं स्मरणानुमानाभिलाषादिज्ञानं नान्यदालम्बनमपेक्षते। वह्न्यादिज्ञानं धूमादीनालम्ब्य न भवति ॥

Tīkā.

V.T., folio 47 *b*.—dmigs pa ṅes pa'i dbaṅ du byas te gsuṅs pa । dmigs pa'o zhes pa la sogs pa ste । 'di la mtshan ñid ha can khyab pa ñid du gsuṅs so ॥

आलम्बननियममधिकृत्य आह । आलम्बनं चेदित्यादि । अत्र लक्षणस्य अतिव्याप्तिमत्वमाह ॥

Ibid.—dran pa la sogs pa'i śes pa yaṅ gzugs la sogs pa rnams kyis tha sñad byed ste । gzugs dran no । dmigs pa gzhan la mi bltos pa yaṅ ste । de'i phyir de yaṅ mṅon sum ñid du 'gyur ro ॥

स्मरणादिज्ञानमपि रूपादिभिर्व्यपदिश्यते रूपस्मरण-मिति । आलम्बनान्तरमनपेक्ष्य च भवति । तस्मात् तदपि प्रत्यक्षं स्यात् ॥

de ñid smras pa

तदेवोक्तम्—

gaṅ zhig snaṅ ba de las min ।
[1]lṅa po bsags la dmigs pa'i phyir ॥
gaṅ las de ni don dam pa ।
de la tha sñad du ma byas ॥ 17 ॥

पञ्चसञ्चयस्यालम्बाद्यदाभासं ततो न हि ।
यतोऽसौ परमार्थः स्यान्न तस्य व्यपदिश्यते ॥ १७ ॥

—zhes bya ba ni bar skabs kyi tsogs su bcad pa'o ॥

इत्यवसरकारिका ॥

---

[1] V[1] sems kyi dmigs pa lṅa rnams so—order of the line is changed.

Note.

Cf. TB., p. 16.

Tīkā.

V.T., 48 ff.—gaṅ snaṅ de ni de las min zhes pa tshogs pa'i snaṅ ba'o । lṅa po bsags pa dmigs pa'i phyir ces pa ste । tshogs par snaṅ pas sa zhes pa'i don te ॥

gaṅ las de ni don dam par zhes pas rdul phra rab las so । de la tha sñad du ma byas zhes pa । de snaṅ ba ma yin pa ñid kyis de ma rtogs pa ñid kyi phyir ro ॥

यदाभासं ततो न हीति समूहाभासः । पञ्चसञ्चयस्यालम्बादिति समुदायाभास इत्यर्थः ॥

यतोऽसौ परमार्थ इति । परमाणुः । न तस्य व्यपदिश्यत इति । तदनाभासत्वेन तदप्रतीतेः ॥

don gyi tsul[1] gyis dben pa yaṅ ।
brjod bya ma yin yul 'di'i yaṅ ॥
spyi yi tsul gyis bstan par bya ।
des na tha sñad du mi bya ॥ 18 ॥

अर्थरूपात्तु भेदेन वाच्यो न विषयोऽस्य च ।
वाच्यः सामान्यरूपेण व्यपदेश्यस्ततो न हि ॥१८॥

---

[1] PS. ṅo bos.

Note.

Cf. SV., p. 339.—"न चार्थरूपाच्छेदेन धिया-मस्ति निरूपणम् "—The Tibetan Text seems to be defective.

Vṛitti.

rnam par śes pa lṅa rnams kyi yul de'i spyi'i tsul gyis tha sñad du bya ba yin gyi raṅ gi ṅo bo tsul gyis tha sñad du bya ba ni ma yin no ॥

पञ्चविज्ञानविषयाः सामान्यरूपेण व्यवह्रियन्ते न स्वलक्षणरूपेण ॥

śes pa thams cad kyi don gyi ṅo bo las gzhan du tha sñad bya bar mi nus so ॥

ज्ञानं सर्वं अर्थरूपादन्यथा व्यवहर्तुं न शक्यते ॥

spyi'i ṅo bo tsul las ni gzugs la sogs pa tha sñad du byed do । de'i phyir rnam par śes pa lṅa rnams kyi yul ni tha sñad du bya bar mi nus so zhes bya ba *rtsod pa sgrub* pa'o ॥

सामान्यस्वरूपाकारेण रूपादयो व्यवह्रियन्ते तस्मात् पञ्चविज्ञानविषया व्यवहाराऽयोग्या इति वादविधिः ॥

rig pa can rṇams ni dbaṅ po daṅ don phrad pa las skyes pa'i śes pa tha sñad du bya

ba ma yin pa 'khrul pa med pa zhen pa'i bdag ñid can ni mṅon sum zhes zer ro ॥

नैयायिकास्तु—

इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारि व्यवसायात्मकं प्रत्यक्षमित्याहुः ॥

Cf. NS., I., 14.

Tīkā.

V.T., folio 51 ff.—de rnams kyi phrad pa ni 'brel ba yin te । de ni rnam pa lṅa ste sbyor ba daṅ sbyar ba la 'du ba daṅ । sbyar ba 'dus pa las 'du ba daṅ । 'du ba daṅ 'dus pa las 'du ba'o ॥

de ltar 'brel ba rnam pa lṅa ṡes pa'i rgyu'o । de las skyes pa ste । mṅon par gsal ba ma yin pao ॥

तेषां सन्निकर्षः सम्बन्धः । स च पञ्चविधः । संयोगः, संयुक्तसमवायः, संयुक्तसमवेतसमवायः, समवायः, समवेतसमवायश्चेति ॥

ईदृशस्सम्बन्धः पञ्चविधः ज्ञानकारणं । तस्मादुत्पन्नं न त्वभिव्यक्तमिति ॥

dir yaṅ khyad par rnams rigs pa ma yin te ॥

अत्रापि विशेषणानि न युज्यन्ते ॥

dbaṅ po las byuṅ don blo la ।
tha sñad la sogs srid ma yin ॥ 19 ॥

नेन्द्रियोत्पन्नार्थबुद्धेर्व्यपदेश्यादि संभवेत् ॥ १९ ॥

Tīkā.

V.T., folio 51 ff.—sogs pa smos pa la 'khrul pa ñid daṅ zhen pa'i bdag ñid kyaṅ ṅo ॥

आदिशब्देन अव्यभिचारित्वं व्यवसायात्मकत्वं च ॥

bar daṅ bcas pa 'dsin pa daṅ ।
śes pa lhag pa'aṅ thob mi 'gyur ॥
rten las dbaṅ po phyir min par ।
yul la 'dsin par nus ma yin ॥ 20 ॥

सान्तरग्रहणं न स्यात् प्राप्तौ ज्ञानाधिकस्य च ।
अधिष्ठानाद्बहिर्नाक्षं न शक्तिर्विषये क्षणे ॥ २० ॥

Notes.

1. Cf. NV., p. 34; NVTT., p. 76.—यथोक्तं दिङ्नागेन, etc. । बहिर्वर्तित्वादिन्द्रियस्योपपन्नं सान्तरग्रहणमितिचेदत उक्तं '<u>अधिष्ठानाद्बहिर्नाक्ष</u>' मिति । किंत्वधिष्ठानदेश एवेन्द्रियम् । कुतः तच्चिकित्सादियोगतः ।

सत्यपि च बहिर्भावे न शक्तिर्विषयेक्षणे। यदि च स्यात् तदा पश्येदप्युन्मील्य निमीलनात्। यदि च स्यादुन्मील्य-निमीलितनयनोऽपि रूपं पश्येदुन्मीलनादस्ति बहिरिन्द्रिय मिति ॥

2. Cf. NR., p. 146.—

ततश्चाप्राप्यकारित्वात् यद्बौद्धैः श्रोत्रचक्षुषोः।
लक्षणव्याप्तिसिद्ध्यर्थं संयोगो नेति कीर्त्यते ॥

3. Cf. TRV., p. 48.—किंच यदि प्राप्यकारि चक्षुः स्यात्सान्तराधिकग्रहणं न प्राप्नोति। नहीन्द्रियाणां निरन्तरे विषये गन्धादौ सान्तरग्रहणं दृष्टं, नाप्यधिक-ग्रहणं। अथ मतं बहिरधिष्ठानाद्वृत्तिरिन्द्रियस्य अतः उप-पन्नं तद्विषयस्य सान्तराधिकग्रहणमिति तदयुक्तम् ॥

Vṛitti.

dbaṅ po gñis kyi rten las phyi rol du 'zug pa ste des na yul de bar daṅ bcas pa lhag par 'dzin pa yaṅ 'thad pa yin no zhe na de yaṅ rigs pa ma yin te gaṅ gi phyir ॥

ननु ते चक्षुःश्रोत्रे आश्रयाद्बहिर्भवतः। अतश्च सान्त-राधिकयोर्ग्रहणमुपपद्यते चेत्। तदपि न युज्यते। कुतः। अधिष्ठानादित्यादि ॥

Tīkā.

V.T.—gaṅ gi phyir mig daṅ rna ba'i rnam par śes pa dag kyaṅ mṅon sum ñid du 'dod de। de dag la yaṅ phrad pa la 'byuṅ ba mi srid do। de mi srid par ston pa gsuṅs pa। bar daṅ bcas pa 'dsin pa zhes pa'o। lhag par 'dsin pa ni dbaṅ po dan bral par 'dsin pa'o॥

चक्षुःश्रोत्रविज्ञानयोरपि यस्मात् प्रत्यक्षत्वमिष्यते तयोश्च सन्निकर्षजत्वं न संभवति। तदसंभवदर्शनार्थमाह सान्तरग्रहणमिति। सान्तरग्रहणं विच्छिन्नग्रहणं अधिकग्रहणं इन्द्रियासम्बद्धग्रहणमिति॥

bde sogs gzhal bya min pa 'am।
dbaṅ po gzhan yod yid dbaṅ po॥
bkag pa mid phyir thob ce na।
dbaṅ po gzhan gyi sgra don med॥ 21॥

न सुखादि प्रमेयं वा मनो वास्तीन्द्रियान्तरम्।
अनिषेधादुपात्तं चेदन्येन्द्रियरुतं वृथा॥ २१॥

Notes.

Cf. NVTT., p. 97.—भाष्ये चात्मादिषु सुखादिष्विति नित्यानित्याभिप्रायं वर्गद्वयमात्मसुखदुःखत्वादयो नित्यानित्याश्च सुखदुःखादय इति। तदिदमुक्तं दिङ्नागेन॥

'न सुखादि प्रमेयं वा मनो वास्तीन्द्रियान्तरम् ।'

न च तत्संभवति । घ्राणादि सूत्रेण विभागपरेण निषेधादिति भावः ॥

मनसश्चेत्यादि भाष्यं व्याख्यातं तद्दूषितं दिङ्नागेनः ॥

'अनिषेधादुपात्तं चेदन्येन्द्रिय रुतं वृथा ॥'

Cf. NV., p. 39.—तन्त्रान्तरसमाचाराच्च । तन्त्रान्तरे मन इन्द्रियमिति पठ्यते । तच्चेह न प्रतिषिध्यते । अप्रतिषेधादुपात्तं तदिति ? न । शेषाभिधानवैयर्थ्यात् ॥

अनिषेधादिति । अथ मतान्तरानिषेधेन सिद्धस्य मनसः इन्द्रियत्वाप्रतिषेधादुपात्तं तदिति चेत् । अन्येन्द्रियेत्यादि । यदि परेण पठितस्य मनसः अप्रतिषेधादिन्द्रियत्वं श्रोत्रादीनि इन्द्रियाणीति यदुक्तं तद्वृथा ॥

Tīkā.

V.T., folio 59.—lṅa po rnams dbaṅ po ñid na ces pa । sna daṅ lce daṅ mig daṅ pags pa daṅ rna ba rnams dbaṅ po rnams so zhes pa'i mdo las so । dbe sogs gzhal bya min pa 'am zhes pas mtshan ñid ma tsaṅ ba ñid gsuṅs so । bde ba la sogs pa śes pa mṅon sum gyi mtshan ñid kyis ma bsdus pa'i phyir ro । de las kyaṅ bde ba la sogs pa rnams gzhal bya ñid du khas len pa 'gal ba'o ॥

पञ्चैवेन्द्रियाणि । 'घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्श्रोत्राणीन्द्रि-याणी' ति सूत्रात् । न सुखादि प्रमेयं वेति लक्षणस्य न्यूनतामाह । सुखादिज्ञानस्य प्रत्यक्षलक्षणेनासंग्रहात् । तेन च सुखादेः प्रमेयत्वे अभ्युपगमविरोधः ॥

yaṅ na dbaṅ po gzhan yid yid । ces pa gal te skyon 'di 'dod pa ma yin no zhes pa dgoṅs pa'o । de ltar na yaṅ dbaṅ po lnar khas blaṅs pa la gnod do ॥

अथवा अस्ति इन्द्रियान्तरं मन इति यदि दोषोऽयं नेच्छतीति अभिप्रायः पञ्चेन्द्रियत्वाभ्युपगमबाधः ॥

bkag pa med phyir ces pa 'dis bstan bcos su yid dbaṅ po ñid 'dod pa kho na'o zhes ston te ॥

अनिषेधादित्यनेन शास्त्रे मनसः इन्द्रियत्वमिष्टमेवेति ॥

sna la sogs pa rnams kyi dbaṅ po ñid du de kho na las grub pa ñid kyi phyir । de'i tshig don med pa ñid du 'gyur ro ॥

अन्येन्द्रियरुतं वृथा—

घ्राणादीनामिन्द्रियत्वं तेनैव सिद्धमिति तद्वचनं वृथा ॥

[1]don ṅes bras bu yod min pa ।
de [2]khyad par min tha dad phyir ॥
de la yod min gñis zhe na ।
ma yin khyad par bya la'an 'gyur ॥ 22 ॥

---

[1] PS. ṅes pa'i don la 'bras bu med.
[2] PS. khyad par la min.

न फलं निश्चयोऽर्थस्य न भेदात्तद्विशेषणम् ।
तत्र नास्ति द्वयं चेच्च विशेष्येऽपि प्रसज्यते ॥२२॥

Vṛitti

ṅes pa'i bdag ñid can gyi śes pa ni tshad ma ste । 'bras bu med par 'gyur ro ॥

निश्चयात्मकं ज्ञानं प्रमाणफलं न भवति ॥

gal te khyad par du byed pa'i śes pa tshad ma yin te । gaṅ spyi la sogs pa khyad par du byed pa'i śes pa de ni tshad ma yin la gaṅ rdsas la sogs pa khyad par du bya ba ni śes pa de ni 'bras bu yin no zhe na ॥

ननु विशेषणज्ञानं प्रमाणं । यत्सामान्यादिविशेषणज्ञानं तत्प्रमाणं । द्रव्यादिविशेष्यज्ञानं यत् तत्फलं चेत् । न । भेदात् ॥

ci ste yaṅ khyad par du byed pa'i śes pa ñid tshad ma daṅ gzhal bya gñis kar yaṅ 'gyur te । . . . । khyad par du bya ba'i śes pa 'aṅ tshad ma daṅ gzhal bya gñis kar 'thob par 'gyur ro ॥

अथ विशेषणज्ञानमेव प्रमाणप्रमेयमुभयं भवतीति चेत् । न । विशेष्यज्ञानस्यापि प्रमाणप्रमेयोभयत्वप्रसङ्गः ॥

Tīkā.

V.T., folio 59 *b*—ṅes pa'i bdag ñid can ni zhes pa la sogs pa la ı gaṅ ma ṅes pa'i pa 'bras bu don gzhan du 'gyur gyi ı zhen pa'i bdag ñid tshad mar 'dod pa'i gzhan 'bras bar 'gyur ni ma yin no ı de ltar 'bras bu don gzhan du khas blaṅs pa 'gal lo ıı

khyad par gyi śes pa la sogs pas gal te yaṅ ṅes pa'i bdag ñid du tha dad pa med pa de lta na yaṅ 'yul tha dad pas śes pa tha dad pa'i phyir tshad ma las 'bras bu tha dad du ston te ıı

निश्चयात्मकमित्यादि । यस्य अनिश्चयात्मकं प्रमाणमभिमतं तस्य फलमर्थान्तरं भवति। तस्य व्यवसायात्मकं प्रमाणं यस्य फलमन्यत् न भवति । तथा च अर्थान्तरफलत्वाभ्युपगमविरोधः ॥

विशेषणज्ञानमित्यादि । यद्यपि निश्चयात्मकत्वेन न भिद्यते। तथापि विषयभेदेन ज्ञानभेदात्प्रमाणात्फलं भिद्यते एव ॥

Notes.

1. Cf. SVK., pp. 234-237.
2. Cf. NR., p. 156 ff.
3. Cf. SVK., p. 234 ff.—सर्वसविकल्पकज्ञानानि विशेषणज्ञानपूर्वकाणि यथा दण्डयं गौरियं शुक्लोऽयं

गच्छत्ययं डित्थोऽयमिति । तदिह विशेषणज्ञानं प्रमाणं विशेष्यज्ञानं च फलम् । विशेष्यज्ञानसिद्ध्यर्थत्वात् विशेषणज्ञानस्य ॥

विशेष्यज्ञान इदानीं का वार्ता । न तावदप्रामाण्यं । सर्वत्र प्रसङ्गात् । न चासति फले प्रमाणत्वमपि शक्यं समर्थयितुम् । अथ तदेव प्रमाणं फलं चेति द्विरूपमिष्यते । अस्तु तर्हि विशेषणज्ञानादिष्वपि द्विरूपत्वमेव । किं भेदोपन्यासेन ॥

ma rtogs la sogs kun la min ।
ldog pa 'bras bur yod ma yin ॥ 23 ॥

अज्ञानादेर्न सर्वत्र व्यवच्छेदः फलं न सत् ॥ २३ ॥

Tīkā.

V.T., folio 61 *a.*—ji ltar sgron ma'i mun pa bzlog pa'i 'bras bu don gzhan yin pa de bzhin du mi śes pa la sogs pa bzlog pa 'bras bur 'gyur ro zhes ston to । yul gyi dbye ba yaṅ 'di la med do zhes pa ñe bar dgod pa'o ॥

kun la miṇ zhes pas 'bras bu rnam par bzhag pa'i ma khyab pa ñid gsuṅs so । gaṅ la gaṅ gi rtsom la tsam gyis śes pa skye ba de la de'i mi śes pa yod pa ma yin te ॥

khyad byed daṅ 'gal ba gsuṅs so । ldog pa yod min 'bras bu min ces pa la । mi śes pa la sogs pa ldog pa ste । dṅos po med pa la ni bya ba cuṅ zad kyaṅ yod pa ma yin te । gaṅ yod pa ma yin pa de tshad ma'i 'bras bu ma yin te । śin tu med pa bzhin । ldog pa yaṅ yod pa ma yin pa'o ॥

sgron ma'i yaṅ mun pa ldog pa tsam 'bras bu ma yin te । o' na kyaṅ bum pa la sogs pa gsal bar byed pa'o । de'i phyir de'i gnas skabs ni tshad ma daṅ 'bras bu med pa'i skyon no zhes pa'o ॥

यथा प्रदीपस्य अन्धकारनिवृत्तिरूपं फलमर्थान्तरं एवं अज्ञाननिवृत्तिरूपं फलं भवेत् । विषयभेदोप्यत्र नास्तीत्युपहासः ॥

न सर्वत्रेति फलव्यवस्थायां अव्याप्तिमाह । यत्र यस्य प्रयत्नमात्रेण ज्ञानमुत्पद्यते तत्र तस्य अज्ञानमेव नास्ति ॥

व्यापकविरोधमाह—व्यावृत्तिः फलं न सादिति । अज्ञानाद्यभाव एव अज्ञाननिवृत्तिः । अभावे न कोऽपि व्यापारो विद्यते । यदसत् तत्प्रमाणफलं न भवति । यथा अत्यन्तासत् । व्यावृत्तिरप्यसत् । प्रदीपस्य च अज्ञानादि-

निवृत्तिमात्रं फलं नास्ति । किं तु घटादिव्यञ्जकम् । तस्मात्प्रमाणफलाभावदोषस्तदवस्थ एव ॥

bye brag pa rnams kyi mdo las bdag daṅ po daṅ don du phrad pa las gaṅ grub pa de gzhan yin no zhes zer ro ॥

वैशेषिकसूत्रे—

आत्मेन्द्रियमनोऽर्थसन्निकर्षात् यन्निष्पद्यते तदन्यदिति ॥

Cf. VS., III, i, 18.

spyi daṅ khyad par la bltos pa daṅ rdsas daṅ yon tan daṅ las la bltos pa ni mṅon sum mo zhes ni sbyor mi bya ste ॥

सामान्यविशेषापेक्षं द्रव्यगुणकर्मापेक्षं च प्रत्यक्षमिति न युज्यते ॥

Cf. VS., VIII, 1, 6.

Notes.

Cf. VB., p. 42.—सामान्यविशेषद्रव्यगुणकर्मविशेषणापेक्षादात्ममनःसन्निकर्षात् प्रत्यक्षमुत्पद्यते सद्द्रव्यं पृथिवी विषाणी शुक्लागौर्गच्छतीति ॥

Cf. NM., pp. 108-109—यदपि कैश्चित् प्रत्यक्षलक्षणमुक्तम् । आत्मेन्द्रियमनोऽर्थसन्निकर्षात् यदुत्पद्यते ज्ञानं तदन्यदनुमानादिभ्यः प्रत्यक्षमिति । तदपि त्रयद्वयसन्निकर्षजन्मनां सुखात्मादिज्ञानानां अव्यापकमतिव्यापकं च व्यभिचार्यादिबोधानामित्युपेक्षणीयम् ॥

yul la lta ba'i don can phyir ।
khyad pa rnams dan sbyor mi byed ॥ 24 ॥

विषयेक्षणार्थकत्वात् विशेषैर्न हि युज्यते ॥ २४ ॥

Vṛitti.

dbaṅ po'i blo rnams ni raṅ gi don tsam 'dsin par byed pa'i phyir । khyad par rnams daṅ lhan cig tu sbyor ba ni mi 'thad do ॥

इन्द्रियवृत्तीनां स्वार्थमात्रग्राहकत्वात् विशेषैस्सह योगो नोपपद्यते ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 65 f.—bstan bcos su brjod pa ni spyi daṅ khyad par la bltos pa ni rdsas daṅ yon tan daṅ las rnams la mṅon sum ste rdsas daṅ yon tan daṅ las la bltos pa yaṅ rdsas rnams la'o zhes pa ste ॥

शास्त्रे चोक्तम्—

सामान्यविशेषापेक्षं द्रव्यगुणकर्मसु। द्रव्येषु द्रव्यगुणकर्मापेक्षं च प्रत्यक्षमिति ॥

Cf. VS.—VIII, i, 6 and 7.

Ibid.—'dir spyi smos pas spyi chen po yod pa ñid gzuṅ bar bya zhiṅ khyad par smos pas rdsas ñid la sogs spyi lhag ma rnams te। spyi daṅ khyad par zhes pa 'di yaṅ bltos nas byas pa ste। de'i phyir spyi 'di rnams ni khyad par gyi sgras brjod par bya ba rnams so। yod pa ñid ni spyi kho na ste khyad par ma yin la। lhag ma rnams ni spyi rnams daṅ khyad par rnams su yaṅ bltos pa nas 'gyur ro। de la spyi la bltos pa ni rdsas la yod po ni rdsas so zhes pa'o। khyad par la bltos pa ni rdsas ni sa'o bum pa'o zhes pa la sogs pa'o। rdsas daṅ yon tan daṅ las la bltos pa ni। dbyug pa can। dkar po। 'dro'o zhes pa'o ॥

अत्र सामान्यशब्देन महासत्ता ग्राह्या। विशेषशब्देन अन्ये द्रव्यत्वादिसामान्याः। सामान्यविशेषाश्च अपेक्षाकृताः। तस्मात् एते सामान्या विशेषशब्दवाच्याः। सत्ता सामान्यमेव, न विशेषः। शेषास्तु अपेक्षातः सामान्या विशेषाश्च। तत्र सामान्यापेक्षं द्रव्यं सद् द्रव्यमिति।

विशेषापेक्षं द्रव्यं घट इत्यादि। द्रव्यगुणकर्मापेक्षं दण्डी शुक्लो गच्छतीति ॥

Ibid., folio 65.—raṅ gi don tsam 'dsin pa ñid kyi phyir zhes pa 'di। yul la lta don can ñid kyi phyir zhes pa 'di ni rnam par 'grel pa'o ॥

स्वार्थमात्रग्राहकत्वादिति विषयदर्शनार्थकत्वादित्यस्य विवरणम् ॥

gcig min gzugs sogs gcig tu gyur।
mthoṅ na dbaṅ po pas[1] de min ॥
[2]dbaṅ po du ma don med phyir।
raṅ yul tha dad kyaṅ 'dsin nus ॥ 25 ॥

नैकं रूपाद्यभेदो वा दृष्टं चेदिन्द्रियेण तत्।
अक्षाऽनेकत्ववैयर्थ्यात् स्वार्थभिन्नेऽपि शक्तिमत् ॥२५॥

Vṛitti.

gal te yaṅ rdsas gcig pa dban po du ma'i gzuṅ bya yin zhe na। de lta na ni gcig min te gzugs pa la sogs pa bzhin du du mar ro। gal te dbaṅ po du ma'i gzuṅ bya yin kyaṅ tha mi dad par 'dod na। gzugs la sogs pa yaṅ rdsas bzhin gcig ñid du 'gyur ro ॥

[1] V[1], V[2] las.
[2] V[1], V[2] dban gzhan don med 'gyur phyir ro.

यदि द्रव्यमेकमनेकेन्द्रियग्राह्यं, नैकं। रूपादिवदनेकं। यदि सत्यपि अनेकेन्द्रियग्राह्ये न भिद्यते, रूपादिकं च द्रव्यवदेकमेव स्यात् ॥

Notes.

1. Cf. NR., p. 183 ff.

2. Cf. SVK., p. 265 ff.—नन्वेवं कायचक्षुर्गोचरो धर्मी भिद्यते ग्राहकभेदाद् रूपादिवत्। तानि वा तद्वदेव सत्यपि ग्राहकभेदे न भिद्येरन् अनेकेन्द्रियग्राह्यमेकं सद्दृष्टं सत्त्वमिति चेत्, न। विकल्परूपस्येन्द्रियेणाग्रहणात्। अपिचेन्द्रियाणां सङ्कीर्णविषयत्वे अक्षानेकत्ववैयर्थ्यमपि। एकमेव हि तदिन्द्रियं नानाविषयान् परिच्छेत्स्यतीति किमिन्द्रियभेदेन। तदुक्तं

नैकं रूपाद्यभेदो वा दृष्टं चेत्रेन्द्रियेण तत्।
अक्षानेकत्ववैयर्थ्यं स्वार्थे भिन्नेऽपि शक्तिमत् ॥ इति।

Tīkā.

3. V.T., folio 66.—gan dbaṅ po gcig min gyis gzuṅ bar bya ba de'i ni gcig ma yin te ׀ gzugs la sogs pa bzhin ׀ rdsas kyaṅ de lta bu'o zhes khyab byed daṅ 'gal ba'i thal 'gyur ro ׀ rdsas dbaṅ po gcig min gyi gzuṅ par bya ba ñid ni ׀ blta bar bya ba daṅ reg par bya ba yaṅ rdsas zhes khas blaṅs pa'i phyir ro ॥

यच्चैकेन्द्रियग्राह्यं तच्चैकं यथा रूपादिकम्। द्रव्यमपि तथा इति व्यापकविरोधो प्रसज्यते। द्रव्यं च नैकेन्द्रियग्राह्यमेव। दृश्यं स्पृश्यं च द्रव्यमित्यभ्युपगमात्॥

gzugs sogs dbyer med pa 'am zhes pas 'di ṡkad ston te। gzugs la sogs pa la yaṅ tha dad par rnam par 'jog pa'i rgyu ni dbaṅ po gcig min gyis gzuṅ par bya ba ñid de। gal te rdsas la tha dad pa 'dod pa ma yin na gzugs la sogs pa rnams la yaṅ der ni 'gyur ro zhes pa'o॥

रूपाद्यभेदोऽपेत्यनेन रूपादिषु भेदव्यवस्थापकं नैकेन्द्रियग्राह्यत्वमेव। यदि च द्रव्यभेदो नेष्यते रूपादिषु च भेदो न स्यादिति॥

'dsin byed tha dad pa la gzugs la sogs pa rnams kyi gcig ma yin pa ñid du rnam par bzhag go zhe na। 'gyur med। de las kyaṅ kho bo cag gis dbaṅ po tha dad pa'i gzuṅ bya ñid kho na'i phyir tha dad pa'o zhes ṅes par gzuṅ pa ma yin no॥

gzhan yaṅ dbaṅ po tha dad pa ñid kyi gzuṅ bar bya ba ñid kyis 'dsin byed tha dad pa yaṅ 'phaṅs pa kho na ste। dbaṅ po tha dad pa'i gzuṅ bar bya ba ñid na। gdon mi za bar 'dsin byed tha dad par 'gyur bar 'os so॥

ग्राहकानन्त्यात् रूपादेर्नैकत्वव्यवस्था चेत् । सत्यम् । ततोऽपि अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वादेव नानात्वमित्यस्माभिर्नोक्तम् ॥

किं च अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वात् ग्राहकभेदोऽपि आक्षिप्यत एव । यदि अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वं स्यादवश्यं ग्राहकभेदोऽपीति ॥

mthoṅ zhe na zhes pa la sogs pas rdsas kyi gcig ñid ni mṅon sum gyis grub la gzugs la sogs pa yaṅ gcig ma yin pa ñid du'o ॥

दृष्टं चेदित्यादिना द्रव्यस्यैकत्वं प्रत्यक्षसिद्धं रूपादीनां च अनेकत्वमिति ॥

yod pa ñid daṅ yon tan ñid dag gi rten gzugs la sogs pa rnams ni dbaṅ po thams cad pa can rnams te । de'i phyir de dag kyaṅ dbaṅ po thams cad pa ñid do । tha mi dad pa'i śes pa ni slar yaṅ gaṅ kho na bdag gis mthoṅ ba de kho na reg go zhes pa ste । de dbaṅ pos min zhes pa lan no ॥

अनेकेन्द्रियग्राह्याश्च सत्त्वगुणत्वाश्रिता रूपादयः । तस्मात् सत्त्वगुणत्वेऽप्यनेकेन्द्रियग्राह्ये । अभेदग्रहस्तु यदेव पूर्वं मया दृष्टं तदेवाद्य स्पृशामीति । तन्नेन्द्रियाज्जभवतीत्युत्तरम् ॥

dbaṅ po du ma don med phyir ces pa dbaṅ po du ma brtag pa la rgyu mtshan med pa ñid kyi phyir ces pa'i don te । dbaṅ po gcig gis don du ma mthoṅ dag rtog par nus pa ma yin no zhes pas dbaṅ po gzhan yoṅs su rtog pa yin no । gal te yaṅ dbaṅ po gzhan gyi don la yaṅ rab tu 'jug na dbaṅ po du ma brtag pa rgyu mtshan med par 'gyur ro ॥

एकेनैवेन्द्रियेण अनेकार्थदर्शनकल्पना न युक्तेतीन्द्रियान्तरकल्पना । यदि चेन्द्रियान्तरार्थेऽपि प्रवृत्तिरेकस्य अनेकेन्द्रियकल्पनायां निमित्तमेव नास्तीति ॥

dbaṅ po du mas don gcig yoṅs su gcod par nus la । gcig gis don du ma ma yin zhiṅ । gzugs la sogs pa yaṅ du ma rnams te । de'i phyir dbaṅ po maṅ po ñid rtags pa don daṅ bral ba ñid med do ce na । raṅ yul tha dad na 'an zhes pa la sogs pa ste ॥

एकोऽर्थः अनेकेन्द्रियैः परिच्छेत्तुं शक्यः । अर्थास्त्वनेके नैकेन । रूपादयस्त्वनेके । तस्मादनेकेन्द्रियकल्पना व्यर्था न भवतीति चेत्—स्वार्थभिन्नेपीत्यादि ॥

dbaṅ po kun gyis 'dsin par 'gyur

अनेकेन्द्रियग्राह्यं स्यात्—

Vṛitti.

gaṅ yaṅ don tha mi dad pa la yaṅ dbaṅ po du mas 'dsin par 'gyur ׀ gzugs la sogs pa so so la yaṅ dbaṅ po kun gyis 'dsin par 'gyur ׀ de rdsas la sogs pa yaṅ dbaṅ po gcig gis gzuṅ bya ma yin par 'gyur ॥

कचिदभिन्ना अप्यर्थाः अनेकेन्द्रियग्राह्याः। रूपादिकं च प्रत्येकं द्रव्यादिवदनेकेन्द्रियग्राह्यं स्यात्। एवं द्रव्यादिकमेकेन्द्रियग्राह्यं न स्यात्॥

rdsas sogs la min de lta na ׀
gzhan gyi spyod yul ji ltar yin ॥ 26 ॥

द्रव्यादिषु न चेदेवं कथं स्यादन्यगोचरः ॥ २६ ॥

Vṛitti.

rdsas daṅ graṅs la sogs pa daṅ las rnams la gzugs ñid daṅ reg bya daṅ med par 'dod pa'i phyir mig daṅ reg pa dag gis de dag 'dsin par mi 'gyur de lta na ni gzugs la sogs med pa'i phyir ro ׀ rdsas la sogs pa la ṅes pa med par 'gyur ro zhe na ׀ de lta na ni mdo daṅ 'gal te de med pa'i phyir mi 'khrul lo ॥

द्रव्यसंख्यादिकर्मसु रूपस्पर्शयोरभावस्येष्टत्वाद् दर्शनस्पर्शनाभ्यां ते न गृह्यन्ते। एवं रूपाद्यभावात् द्रव्यादि-

निश्चयो न स्यादिति चेत् सूत्रविरोधः—"तदभावादव्य-भिचार" इति ॥ [Cf. VS., IV, i, 10].

gal te 'di ltar rdsas la sogs pa la tha mi dad par 'dsin pa mthoṅ ba de ji lta zhe na। mig ni reg bya ba dag las tha dad pa'i yul la dmigs pa ste। gzhan ñid daṅ lhaṅ cig rgyu ba'i spyi'i yul la tha mi dad du 'dsin pa'i dran pa'i śes pa skyes pa yin gyi ॥

यद्येवं द्रव्यादिष्वभेदग्रहणं दृष्टं तत्कथमिति चेत्। दर्शनस्पर्शनाभ्यां अनेकार्थनिश्चयः। भेदसहचरितविषया-भेदसामान्यग्राहकं स्मरणात्मकं ज्ञानमुत्पद्यते ॥

Tīkā.

V.T., folio 68 *b*.—rdsas las gzhan pa brtags pa kho na 'di'i yul lo zhes ston te ॥

द्रव्यादन्यः कल्पनात्मक एवास्य विषय इत्युप-दिशति ॥

spyod yul mtshuṅs ñid 'dod ce na।
mi 'dod pa la'aṅ thal bar 'gyur ॥
ma ṅes de ni gzhan brjod do।
thams cad brgrub par brlod ma yin ॥ 27 ॥

गोचरसाम्यमिष्टंचेदनिष्टं च प्रसज्यते।
नान्यथोक्तमनैकान्तं सर्वसिद्धिस्तु नोच्यते॥ २७ ॥

Vṛitti.

khyad par du byed pa daṅ khyad par du bya ba dag ni dbaṅ po'i yul du mtshuṅs par khas blaṅs par bya ste । de las kyaṅ gzugs la sogs pa khyad par can rnams dbaṅ po thams cad pa ñid kyi phyir de'i khyad par yod pa ñid daṅ yon tan ñid dag dbaṅ yo thams cad pa ṅid du grub po । gaṅ khyad par can du gyur pa de rnams dbaṅ po mtshams pa'i yul yin te ॥

विशेषणविशेष्ययोः समानेन्द्रियविषयत्वमभ्युपगम्यते । ततश्च रूपादिविशेष्याणां अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वात् तद्विशेषणसत्त्वगुणत्वादीनां अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वं सिद्ध्यति । यत्र विशेष्यविशेषणभावः तत्र समानेन्द्रियगोचरत्वं ॥

dbaṅ po tha dad kyi gzuṅ bya ba yin pa'i phyir zhes pas ni du ma ñid du brjod pa yin gyi । dbaṅ po gcig gi gzuṅ bya yin pa'i phyir gcig tu ma yin na gaṅ las ṅes par 'gyur ro dbaṅ po tha dad kyi gzuṅ bya yin pa kho nas du ma ñid brjod pa ni ma yin gyi । 'on kyaṅ du ma ñid kho na'i zhes brjod pa'i phyir ma ṅes pa ma yin no ॥

अनेकेन्द्रियग्राह्यत्वादित्यनेन अनेकत्वमुच्यते । एकेन्द्रियग्राह्यत्वात् यदि नैकत्वं, कुतो नियमः । अनेकेन्द्रिय-

ग्राह्यत्वात् न नानात्वमुक्तम् । अपि तु नानात्वस्यैवेति वचनादनैकान्तो नास्ति ॥

du ma thams cad dbaṅ po tha dad pa las yin no zhes smras pa ni ma yin gyi । 'on kyaṅ gaṅ du dbaṅ po tha dad pa de du ma'o zhes smras pa yin no । blo tha dad pa yaṅ du ma ñid kyi rgyu yin ॥

सर्वत्र नानात्वं इन्द्रियनानात्वाद्भवतीति नोच्यते । किं तु यत्र इन्द्रियभेदः तत्र नाना इति । बुद्धिभेदोऽपि नानात्वकारणं भवति ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 69 *b.*—spyod yul mtshuṅs ñid 'dod ce na zhes pa ma ṅes pa ñid gzhuṅ gzugs pa'i ched du ñe bar bkod pa'o । spyod yul mtshuṅs ba ñid la gtan tshigs smas pa । de mi 'dsin na de'i blo med pa'i phyir ro zhes pa khyad par byed pa ma bzuṅ bas khyad par can la blo 'jug pa ma yin no zhes pa'i don to । de las kyaṅ gzugs la sogs pa khyad par can rnams dbaṅ po thams cad pa ñid kyi phyir de'i khyad par yod pa ñid daṅ yon tan ñid dag dbaṅ po thams cad pa ñiḍ du grub bo । gaṅ khyad par daṅ khyad par can du gyur pa de rnams dbaṅ po mtshuṅs pa'i yul yin te । dper na dbyug pa

daṅ dbyug pa can bzhin। yod pa ñid daṅ de daṅ ldan pa rnams daṅ। yon daṅ de daṅ ldan pa rnams kyaṅ de lta bu'o। raṅ bzhin gyi gzugs brñan no॥

अनैकान्तत्वनिरूपणार्थमुपन्यस्यति गोचरसाम्यमिष्टं-चेदिति। गोचरतुल्यत्वं हेतुः। तदग्रहे तद्बुद्ध्यभावादिति विशेषणाग्रहणाद्विशेष्यबुद्धिरपि नास्तीत्यर्थः। तस्माच्च रूपादिविशेष्याणामनेकेन्द्रियग्राह्यत्वात्तद्विशेषणसत्तागुण-त्वयोरपि अनेकेन्द्रियत्वं सिद्ध्यति। ये विशेष्यविशेषण-भूतास्ते तुल्येन्द्रियगोचराः यथा दण्डदण्डी। सत्ता-सत्तावन्तः। गुणगुणिनश्च। सदृशास्वभावा इति॥

mi 'dod pa la thal bar 'gyur zhes pa thal 'gyur gyi zol gyis ma ṅes pa ñid du gsuṅs so। rdsas daṅ ldan pa rnams zhes pa la sogs pa ste। 'dir rdsas daṅ ldan pas yon tan ni khyad par can te। rdsas ni khyad par ro। de las kyaṅ ji ltar yon tan dbaṅ po lṅa yin 'di bzhin du rdsas kyaṅ 'gyur ro। de bzhin du rdsas gcig pa ñid kyi phyir zhes pa la sogs pa ste। rdsas ni rdsas med pa daṅ। rdsas du mar 'dod par bya'o। rdsas gcig pa ni rdsas ma yin no। de la rdsas med pa'i rdsas ni gaṅ la rdsas gzhan gyi rten med pa ste। dper na rdul phra rab daṅ nam kh'a la sogs pa bzhin no। rdsas du ma'i rdsas

ni gaṅ la rdsas du ma'i rten can te । dper na bum pa lta bu'o । 'dir yaṅ rdsas gcing ni yod pa dbaṅ po thams cad pa'i khyad par ro zhes pas rdsas kyaṅ dbaṅ po thams cad par 'gyur la । 'dod pa yaṅ ma yin । de'i phyir ma ṅes pa'o ॥

अनिष्टं च प्रसज्यत इति प्रसङ्गव्याजेन अनैकान्तत्व-माह द्रव्यवन्त इत्यादि । द्रव्यवति गुणो विशेषणः द्रव्यं विशेष्यं । तेन च यथा गुणः पञ्चेन्द्रियैर्गृह्यते तथा द्रव्यमपि स्यात् । एवमेकद्रव्यत्वादिति । द्रव्यमद्रव्यमनेक-द्रव्यं च । एकद्रव्यमद्रव्यम् । यत्र अद्रव्यद्रव्यं तत्र द्रव्यान्तरं नास्ति । यथा परमाण्वाकाशौ, अनेकद्रव्यद्रव्यं-त्वनेकाश्रितं, यथा घटः । अत्र एकद्रव्यात्मिका विशेषण-रूपा सत्ता अनेकेन्द्रियग्राह्या नेष्यते । तस्मादनैकान्तम् । तथा द्रव्यमप्यनेकेन्द्रियग्राह्यं स्यात् ॥

V.T., folio 70 *b* ff.—raṅ gi rten can ni । yon tan daṅ las dag gi raṅ gi spyi ste । yon tan kun daṅ las ñid do । gaṅ gi rten raṅ ñid yin pa de raṅ gi rten can te । de daṅ 'brel ba'i sgo nas skye'o zhes pa ni 'di daṅ lhan cig 'brel pa ste । khyad par daṅ 'brel pa'i sgo nas skye'o zhes pa ji srid pa'o । de'i phyir yaṅ gal khyad par la bltos pa de mṅon sum ma yin zhes pa la sogs pa sṅa ma bzhin du sgrub byed brjod par bya'o ॥

स्वाश्रयिनौ गुणकर्मणोः स्वसामान्ये। यस्याश्रयः स्व एव भवति स स्वाश्रयी। तत्सम्बन्धद्वारा उत्पद्यत इत्यनेन सह सम्बध्यते। विशेषणसम्बन्धमुखेनोत्पद्यत इति कथम्। तस्मादपि यद्विशेषणापेक्षं तत्प्रत्यक्षं न भवतीत्यादि पूर्ववत्साधनं वाच्यम्॥

Ibid., folio 71 *a.*—gzhan yaṅ de yaṅ bzhi po la sogs pa phrad pa kho na las skye ba'o zhes pa 'di bstan pa'o। sogs pa'i sgras gsum 'dus pa las daṅ gñis 'dus pa las kyaṅ ji ltar srid par ro। de las skyon ci yod ce na gsuṅs pa। ji ltar thams cad du zhes pa la sogs pa ste। de la bzhi po phrad pa las ni bdag daṅ yin daṅ bdaṅ po daṅ rdsas phrad pa las gzugs la sogs pa rnams la daṅ las rnams la'o। gsum 'dus pa las sgra la'o। de la rdsas daṅ lhan cig dbaṅ po 'brel pa yod pa ma yin te। nam kha la thos pa ñid kyi phyir daṅ। de kho na la sgra 'du ba ean yin pa'i phyir ro। gñis phrad pa las ni bdag daṅ ari phrad pa las bde ba la sogs pa rnams la'o। de ltar na yon tan daṅ las daṅ raṅ ñid daṅ phrad pa rnams las śes pa 'grub pa'i phyir। rdsas ni rgyu daṅ rgyu'i yaṅ ṅo zhes gaṅ brjod pa des yaṅ sun phyuṅ ba yin no zhes pa'o॥

किं च तदपि चतुष्टयसन्निकर्षादेवोत्पद्यत इत्यत्रोक्तम् । आदिशब्देन त्रितयाद्द्वितयादपि यथासम्भवं भवतीति । तस्मात्को दोष इति चेदाह । यथा सर्वत्रेत्यादि । तत्र चतुष्टयसन्निकर्षादात्ममनइन्द्रियार्थसन्निकर्षाद्रूपादीनां कर्मणां च । त्रितयाच्छब्दस्य । तत्र द्रव्येण सहेन्द्रियस्य सम्बन्धो नास्ति । आकाशस्य श्रोत्रत्वात् । तस्यैव शब्दसमवेतत्वात् । द्वितयसन्निकर्षादात्ममनस्सन्निकर्षात् सुखादीनां । एवं गुणकर्मात्मसन्निकर्षैर्ज्ञानमुत्पद्यत इति द्रव्यकारणकारणं चेति यदुक्तं तेनाप्यपक्षिप्तमिति ॥

ser skya ba rnams rna ba la sogs pa'i 'jug pa ni mṅon sum du 'dod do ॥

कापिलास्तु श्रोत्रादिवृत्तेः प्रत्यक्षत्वमिच्छन्ति ॥

Vṛitti.

ran ba daṅ bgas pa daṅ mig daṅ lca daṅ sna rnams yid kyi byin gyis brlabs nas sgra daṅ reg bya daṅ gzugs pa daṅ ro daṅ dri rnams la go rim ji lta ba bzin du 'dsin pa la 'jug pa ni mṅon sum gyi tshad ma'o zhes zher ro ॥

श्रोत्रत्वगक्षिजिह्वाघ्राणानां मनोऽधिष्ठानेन यथाक्रमं शब्दस्पर्शरूपरसगन्धानां ग्रहणे वृत्तिः प्रत्यक्षं प्रमाणमित्याहुः ॥

Tīkā.

V.T., folio 71 *a.*—ci rjes su dpag pa gcig tu kho na tshad ma 'am zhe na । ma yin zhes brjod par bya ste । rna ba la sogs pa'i 'jug pa yaṅ ṅo । mṅon sum tshad ma zhes pa lhag ma'o ॥

yid kyis zhes pa yid kyi 'jug pa ste । raṅ bzhin daṅ rnam 'gyur dag tha dad med par ñe bar btags pa las de skad du bśad do । byin gyis brlabs pa zhes pa de daṅ lhan cig yul gcig la zhugs pa zhes pa'i don to ॥

अथानुमानमेकमेव वा प्रमाणम्। नेत्याह श्रोत्रादिवृत्तिरपि। प्रत्यक्षं प्रमाणमिति शेषः॥

चित्तेनेति चित्तवृत्तिना। स्वभावविकारयोरभेदोपचारेणैवमुक्तम्। अधिष्ठानमिति तेन सहैकस्मिन् विषये वर्तत इत्यर्थः॥

Notes.

Cf. NV., p. 43.—तथा श्रोत्रादिवृत्तिरिति। किं कारणम्? पञ्चपदपरिग्रहेण प्रत्यक्षलक्षणमुक्तं यत्रान्यतरपदपरिग्रहो नास्ति तत्प्रत्यक्षाभासम्॥

Cf. NVTT., p. 103.—वार्षगण्यस्यापि लक्षणमयुक्तमित्याह—श्रोत्रादिवृत्तिरिति॥

Cf. NM., p. 100.—श्रोत्रादिवृत्तिरविकल्पिकेति प्रत्यक्षलक्षणमवर्णि तदप्यपास्तम् ॥

Cf. STP.—श्रोत्रादिवृत्तिरविकल्पिकेति विन्ध्यवासि प्रत्यक्षलक्षणमनेनैव निरस्तम् ॥

thug pa med pa'aṅ dbaṅ gcig 'gyur ।
gñis gzuṅ gsum gyi spyod yul min ॥
yul gcig ñid thob tha dad med ।
de las raṅ bzin 'dsin ma yin ॥ 28 ॥

अनवस्थेन्द्रियैक्यं वा द्विग्राह्यो न त्रिगोचरः ।
न भेदो विषयैकत्वे न स्वभावग्रहस्ततः ॥ २८ ॥

Vṛitti

yon tan gsum 'phel ba 'grib ba tsam gyis tha dad las sgra la sogs pa'i rigs tha dad ces 'dod do । sgra gcig kho na'i yon tan 'phel ba 'grib ba tsam gyis khyad par gyis mtha' yas pa'i phyir 'dsin pa po dbaṅ po mtha' yas par khas blaṅs par bya dgos so ॥

त्रिगुणोपचयापचयभेदेन शब्दादिजातयो भिद्यन्ते । एक एव शब्दस्त्रिगुणोपचयापचयभेदेन अनन्त इति ग्राहकेन्द्रियानन्त्यमभ्युपगन्तव्यम् ॥

ci ste der yon tan gsum tha mi dad pas rigs gcig ñid yin na ni de ltar na tha dad ’dsin pa bzhin reg pa la sogs pa daṅ ’dsin par thal bar ’gyur ba’i phyir dbaṅ po gcig ṅid du ’gyur te । thams cad du yon tan gsum po tha mi dad pa’i phyir ro ॥

अथ त्रैगुण्याभेदेन जात्यैकत्वात् शब्दभेदवत् स्पर्शादयोऽपि गृह्येरन्निति इन्द्रियैकत्वं स्यात् । सर्वत्र त्रैगुण्याभेदात् ॥

Tīkā.

V.T., folio 72 *b.*—yon tan gsum rnams ni yon tan gsum ñid de । ’jig rten gsum ñid bzhin no । ’phel ba ni lhag pa’o । ’grib pa ni dman pa ñid do । tsam gyi sgra ni raṅ bzhin gyi dbye ba rnam par bcad pa’i ched du ste । sñin stobs la sogs pa’i yon tan gyi raṅ bzhin sgra la rnams kyi raṅ gi ṅo bo dbye ba yod pa ma yin no । de las kyaṅ zhi ba daṅ ’jigs pa daṅ rmoṅs pa daṅ drug las skyes pa la sogs pa’i bye brag gis mtha’ las pa’i phyir dbaṅ po mtha’ yas par ’gyur ro । ji ltar sgra la sogs pa’i rigs kyi dbye ba yon tan ’phel ba daṅ ’grib pa las ’gyur ba de ltar drug las skyes pa la sogs pa’i dbye ba yaṅ no ॥

त्रिगुणा एव त्रैगुण्यम् । त्रैलोक्यमितिवत् । वृद्धिरुपचयः । अपचयो ह्रासः । स्वरूपभेदव्यवच्छेदार्थं

मात्रशब्दः। सत्त्वादिगुणस्वरूपः न शब्दादिस्वरूपतो भिद्यते। ततश्च सुखदुःखमोहषड्जादिभेदनानन्त्यादिन्द्रियानन्त्यं स्यात्। यथा शब्दादिजातिभेदः गुणोपचयापचयाभ्यां भवति तथा षड्जादिभेदोऽपि॥

Ibid., folio 73 *a.*—dbyibs kyi bdag ñid can gyi rigs ni yod pa kho na ste। yon tan gsum tha mi dad na yaṅ yon tan gsum gyi gnas skad pa tsam tha dad pas sgra la sogs pa'i rigs rnams tha dad do। de skad du yaṅ bśad pa। sgra daṅ reg bya daṅ gzugs daṅ ro daṅ dri ste lṅa rnams ni। bde ba daṅ sdug bsṅal daṅ gte mug rnams kyi ṅes par bkod pa'i bye brag rnams zhes pa'o। de'i phyir sgra'i rnam par yoṅs su 'gyur ba'i bde ba la sogs pa rnams ni dbyibs kyi khyad par gaṅ gis yaṅ dag par bkod pa rnams te। dbyibs gzhan gyis yaṅ dag par bkod pa rnams ni reg bya la sogs pa rnams so zhes ston par byed de। de'i phyir dbaṅ po ṅes par gzuṅ par bya ba ñid yin ciṅ। dbaṅ po mth'a yas pa ñid kyaṅ ma yin te। dbyibs rnams ni lṅa ñid kyi phyir ro॥

आकारात्मिका जातिरस्त्येव। त्रिगुणाभेदेऽपि त्रिगुणावस्थामात्रभेदेन शब्दादिजातयो भिद्यन्ते। तथा चोक्तम्। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः पञ्च सुखदुःखमोहाना-

मवस्थाविशेषा इति। तस्मात् शब्दाकारेण परिणता सुखा-
दयो येनाकारेण संस्थितास्तद्भिन्नाकारेण संस्थिताः
स्पर्शादय इति। तस्मान्नियतेन्द्रियग्राह्यत्वं भवति, न पुन-
रिन्द्रियानन्त्यम्। आकाराणां पञ्चत्वात् ॥

Vṛitti.

द्विग्राह्य इति—

gaṅ phyir dbyibs ni gñis kyi gzuṅ bya ri bo la sogs pa'i dbyibs la mig daṅ reg bya dag gi śes pa mthoṅ ba'i phyir ॥

कुत आकारो द्वीन्द्रियग्राह्यः। दैर्घ्याद्याकारस्य दर्शन-
स्पर्शनाभ्यां ग्रहणदर्शनात् ॥

न त्रिगोचर इति—

dbyibs kyis byas pa'i rigs kyi bye brag 'dod pa'i ltar na ni sgra la sogs pa ni rna ba la sogs pa la ma 'dsin par 'gyur te । gaṅ gi phyir zhe na ।   । dbyibs pa'i rna ba daṅ sna daṅ lca rnams kyis gzuṅ par bya ba ma yin pas mthoṅ bzhin pa'i sgra daṅ 'dri daṅ ro rnams mṅon sum ma yin par 'gyur ro ॥

आकारकृतजातेर्भेदाङ्गीकारे शब्दादयो श्रोत्रादिभिर्न-
गृह्येरन्। कुतश्चेत्। न त्रिगोचर इति। आकारस्य

श्रोत्रघ्राणरसनादिभिरग्रहणात् शब्दगन्धरसादिप्रत्यक्षं न स्यात् ॥

ci dbaṅ po 'jug pa yaṅ rigs tsam 'dsin par byed par 'gyur ram । rigs kyi khyad par can gyi bde ba la sogs pa 'dsin par byed pa'i 'gyur । gal te re zhig rigs tsam 'dsin par byed pa yin na । sgra la sogs pa rnams kyi dbyibs tsam 'dsin par byed ñid yin na ni bde ba la sogs pa rnams kyi raṅ bzhin ṅes par ma bzuṅ par thal bar 'gyur te । gaṅ gi phyir dbyibs tsam dmigs na yul gyi raṅ bzhin ma dmigs mthoṅ ṅo ॥

किमिन्द्रियवृत्तिः जातिमात्रग्राहिका उत जातिविशेषसुखादिग्राहिका। यदि जातिमात्रग्राहिका, न स्वभावग्रहस्तत इति । शब्दाद्याकारमात्रग्राहिका चेत् सुखादिस्वभावाग्रहणप्रसङ्गः । आकारमात्रोपलब्धेः विषयस्वभावानुपलब्धेः ॥

Tīkā.

V.T., folio 74.—rigs tsam 'dsin pa 'am zhes pa dbyibs tsam 'dsin pa'o । tsam gyi sgra ni bde la sogs pa 'dsin pa rnam par bcad pa'i don te । rigs kyi khyad par du byas pa'i bde ba la sogs pa 'dsin pa zhes pa dbyibs kyis khyad par du byas pa'i bde ba la sogs pa 'dsin pa zhes pa'o ॥

जातिमात्रग्रहो वेति आकारमात्रग्रहः । मात्रशब्दो सुखादिग्रहव्यवच्छेदार्थः । जातिविशिष्टसुखादिग्रह इति आकारविशिष्टसुखादिग्रह इत्यर्थः ॥

raṅ bzhin mi 'dsin pa zhes pa sgra la sogs pa rnams kyi bde ba la sogs pa'i raṅ bzhin mi bzhin pa'o । de ltar 'gyur mod । don gyi raṅ bzhin ni dbyibs las tha mi dad pa'i phyir de ñe bar dmigs pa na de yaṅ ñe bar dmigs pa kho na'o zhe na । gsuṅs pa । gaṅ gi phyir zhes pa la sogs pa ste । 'dis ni । gaṅ gi dbyibs tsam ñe bar dmigs pa ni de'i raṅ bzhin ñe bar dmigs pa ma yin te ॥

न स्वभावग्रह इति । शब्दादीनां सुखादिस्वभावाग्रह इति । एवं भवति । अर्थस्वभावस्य आकारादभिन्नत्वात् तस्योपलब्धौ तदप्युपलभ्यते चेदाह, कुत इत्यादि । अनेन हि यस्याकारमात्रमुपलभ्यते तस्य स्वभावो नोपलभ्यत इति ॥

tha dad don mi 'dsin don la ।
yid bzhin rnam par rtog pa can ॥
gnas skabs der 'gyur sñiṅ stobs sogs ।
ma yin gzhan ma yin pa'i phyir ॥ 29 ॥

विशेषार्थाग्रहोऽर्थस्य चित्तवत् सविकल्पकः ।
अवस्था तत्र सत्त्वादि न स्यादेवमनन्यतः ॥ २९ ॥

Vṛitti.

dbyibs tsam 'dsin par byed pa ñid yin na sgra la sogs pa'i khyad par 'dsin pa med par 'gyur ro। de lta na bi waṅ gi rna daṅ rna'i sgra zhes de lta bu sogs pa khyad par mi 'dsin par 'gyur te। de la dbyibs gzhan med pa'i phyir ro॥

आकारमात्रग्राहकत्वे शब्दादेर्विशेषस्य ग्रहो न स्यात्। तथा च वीणानादमृदङ्गध्वनिरित्यादि शब्दविशेषस्य ग्रहो न स्यादाकारान्तराभावात्॥

khyad par 'dsin pa'i phyir raṅ gi yul la yid kyi 'jug pa bzhin du rnam par rtog pa can du 'gyur ro॥

विशेषस्य ग्रहणात् स्वविषये चित्तवृत्तिवत् सविकल्पिका॥

Tīkā.

V.T., folio 74 *b.*—don dbye mi 'dsin gyur ba zhes pa। sgra la sogs pa'i don gyi khyad par dmigs par mi 'gyur ro। de la dbyibs gzhan med pa'i phyir ro zhes pa। sgra la sogs pa rnams ni dbyibs kyi bdag ñid kyi rigs rnams te। de la dbyibs gzhan yod pa ma yin te। gaṅ gis bi waṅ gi sgra zhes 'dsin par 'gyur ba'o

zhes pa khas blaṅs pa ñams pa'o । ci ste skyoṅ 'dir ma 'gyur cig ces pas । sgra'i rigs la yaṅ dbyibs gzhan gyi khyad par kau śi ka la sogs pa 'dod de । de ltar na de'i cho skyon 'dir thal bar 'gyur ro zhes ston pa gsuṅs pa । don la zhes bya ba la sogs pa ste । don ni raṅ gi yul te ॥

de la rnam par rtog pa can du 'gyur ro । ci'i phyir zhe na gsuṅs pa । raṅ gi don gyi khyad par du byas pa'i zhes pa la sogs pa ste । sgra'i rigs kyi khyad par du byas pa'i । de'i khyad par kau śi ka la sogs pa yaṅ 'dsin pa'i phyir zhes pa'i don no ॥

अर्थविशेषाग्रहणप्रसङ्ग इति । शब्दाद्यर्थानां विशेषो नोपलभ्येत । तत्र आकारान्तराभावादिति । शब्दादयो हि आकारात्मिका जातयः । तत्राकारान्तरो नास्ति येन वीणाशब्द इति ग्रहो भवेदिति अभ्युपगमहानिः ॥

अथ दोषोऽत्र न स्यादिति । शब्दजातिष्वपि आकारान्तरकौशिकादिविशेषा इष्यन्ते । तथा सति दोषोऽत्र प्रसज्यत इत्युपदिशति अर्थ इत्यादिना । अर्थ इति स्वविषयः । तत्र सविकल्पकत्वं स्यात् । कुत इति चेदाह । स्वार्थविशिष्टस्येत्यादि । शब्दजातिविशिष्टस्य । तद्विशेषकौशिकादीनां ग्रहणादित्यर्थः ॥

Ibid., folio p. 74 *b.*—gaṅ khyad par du byed pas rnam par bcad pa'i don 'dsin par byed pa'i blo de ni rnam par rtog pa daṅ bcas pa yin te ı dper na 'di ba laṅ khra bo bzhin ı sgra la sogs pa'i khyad par gyi yul can gyi blo yaṅ de lta bu'o ॥

विशेषणव्यवच्छेदार्थग्राहिका वृत्तिर्या सा सविकल्पिका। चित्रेयं गौरिति वृत्तिवत्। शब्दादिविशेषाविषयिणी वृत्तिरपि तथा ॥

Vṛitti.

ci ste bde ba la sogs pas khyad par du byas pa'i dbyibs 'dsin na ni ı de lta na yaṅ yid kyi 'jug pa bzhin du rnam par rtog pa can ñid zhes bya ba ॥

अथ सुखादिविशिष्टार्थग्राहिका, मनोवृत्तिरिव सविकल्पिका स्यादिति ॥

sñin stobs la sogs pa so so pa ni sgra la sogs pa'i raṅ bzhin ma yin pa de'i phyir de dag ni rna ba la sogs pa'i 'jug pa'i gzuṅ bya ma yin no ॥

सत्त्वादिभेदाः शब्दादिस्वभावा न भवन्तीति श्रोत्रादिवृत्तिग्राह्या न स्युः ॥

gaṅ gi phyir ı sgra la sogs pa rnams la sñin stobs la sogs pa gzhan ma yin pa de'i phyir

sgra la sogs pa bzhin du de yaṅ gzuṅ par bya ba yin te ॥

कुतः । शब्दादीनां सत्त्वादिभिरनन्यत्वात् शब्दादिवत् ते च श्रोत्रादिग्राह्याः ॥

gzhan min zhe na 'bras min pa'am ।
gzhan min na yaṅ gzuṅ bya min ॥
sna tshogs rnams 'gyur don mtshuṅs ñid ।
rjes 'jug mi 'dsin phyir 'ga' zhig ॥ 30 ॥

अनन्यत्वे न कार्यं वा न ग्राह्यमपरं न चेत् ।
नानाकारार्थसारूप्यं नानुवृत्तिग्रहः क्वचित् ॥ ३० ॥

Vṛitti.

gal te sñin stobs la sogs pa sgra las gzhan ma yin na ni tha mi dad kyi sgra la sogs pa bras bu ma yin la । sñin stobs la sogs pa yaṅ sgra la sogs pa'i rgyu ma yin par 'gyur ro ॥

सत्त्वादीनां शब्दाद्यभिन्नत्वे शब्दादयो न कार्याः स्युः । सत्त्वादीनि च न कारणानि ॥

gaṅ don gzhan ma yin pa'i dbaṅ po'i yul de thams cad dbaṅ po'i yul ma yin par 'gyur ॥

अर्थाभिन्नेन्द्रियविषयो यो भवति सर्वथा नेन्द्रियविषयो भवति ॥

dbaṅ po rnam yul mtshuṅs par 'gyur gyi । raṅ gi yul la 'jug pa ñid mi 'gyur gyi । de yul gzhan la bde ba la sogs pa'i rigs tha mi dad pa'i phyir ro । des na dbaṅ po gcig ñid du 'gyur ro ॥

इन्द्रियाकारः विषयतुल्यो भवति स्वविषयवर्ती न भवति । तत्र इन्द्रियान्तरविषय सुखादिजात्यभेदात् एकेन्द्रियत्वं स्यात् ॥

dbyibs gcig gi rjes su zhugs nas 'dsin pa ni ma mthoṅ ṅo । de'i phyir dbaṅ po mth'a yas thal bar 'gyur ॥

एकाकारानुवृत्त्या ग्रहणं न दृष्टं । तस्मादिन्द्रियानन्यम् ॥

graṅs can tha dad par 'dod na ।
kun las rdul phran tha dad pa ॥
re re'i ṅo bo gtso bo yin ।
yaṅ dag sbyor ba'i khyad par las ॥ 31 ॥

सांख्यानां भेद इष्टश्चेदणुः सर्वत्र भिद्यते ।
प्रधानं रूपमेकैकं सम्प्रयोगविशेषतः ॥ ३१ ॥

Ṭīkā.

V.T., folio 76.—ser skya ba sṅa ma rnams ni thams cad du bde ba la sogs rnams ṅo bo

gcig pa kho na ste । *mā dha ba* ni thams cad du de rnams tha dad par 'dod do ॥

कपिलादयो मन्यन्ते । सुखादीनां स्वरूपं सर्वत्र एकमेवेति । माधवस्तु सर्वत्र तानि भिद्यन्त इति ॥

de (rdul phra rab rnams) 'di ltar yaṅ dag par rab tu sbyor ba'i bye brag las raṅ gi rigs las 'das par 'bras pa'i ṅo bo grub pa na dbaṅ po rnams gyi yul du 'gyur ro ॥

परमाणवस्ते संयोगविशेषेण स्वजात्यनतिक्रान्तकार्यस्वरूपा इन्द्रियविषया स्युः ॥

V.T., folio 77.—sgra'i rdul phra rab rnams kho na 'dus pa rnams ni rna ba'i dbaṅ po'i gzuṅ bya sgra pa'i 'gyur te । de bzhin du bde ba'i rdul phra rab rnams kho na goṅ par gyur pa ni raṅ rig par bya ba'i bde ba 'gyur ro ॥

शब्दपरमाणव एव संहताः श्रोत्रेन्द्रियग्राह्यशब्दाकाराः । एवं सुखपरमाणव एव संहता स्वसंवेद्यसुखाकारा भवन्ति ॥

V.T., folio 77 *b.*—de ltar rdul phra rab rnams yaṅ dag sbyor ba'i bye brag la zhes pa । bye brag smos pa ni rdul phra rab gñis la sogs pa yaṅ dag par sbyor ba rnam par bcad pa'i

don du'o । raṅ gi rigs las ma 'das par zhes pa sgra la sogs pa'i rigs las ma 'das par zhes pa'o । sgra'i rdul phra rab rnams kho na 'dus pa rnams ni rna ba'i dbaṅ po'i gzuṅ bya sbyor 'gyur te । de bzhin du bde ba'i rdul phra rab rnams kho na goṅ par 'gyur pa ni raṅ rig par bya ba'i bde ba 'gyur ro ॥

एवं परमाणवोऽपि सम्प्रयोगविशेषत इति । विशेषवचनं द्व्यणुकादिसम्प्रयोगव्यवच्छेदार्थम् । स्वजात्यनतीता इति शब्दादिजात्यनतीताः शब्दपरमाणव एव संहताः श्रोत्रेन्द्रियग्राह्याः । एवं सुखादिपरमाणव एव सन्निविष्टाः स्वसंवेद्या भवन्ति ॥

rdul phran ṅo bo gsum ñid na ।
'bras tha dad med gaṅ las te ॥
sbyor yaṅ rigs mi mthuṅ pa dag ।
yoṅs su 'gyur bar mi 'dod do ॥ 32 ॥

परमाणोस्त्रिरूपत्वे कार्याभेदः कुतो भवेत् ।
विजातीयविकाराणां सम्प्रयोगो न हीष्यते॥ ३२ ॥

ṅo bo gñis ñid dod med na ।
'bras la ṅo bo gcig ñid thob ॥
raṅ bzhin maṅ po'i dṅos rnams la ।
dbaṅ po'i don ni khyad par can ॥ 33 ॥

कार्यस्वरूपमेकं स्यात् द्वैरूप्यं नेष्यते यदि ।
बहुरूपस्यापि भावस्येन्द्रियार्थो विशिष्यते ॥ ३३ ॥

Tīkā.

V.T., folio 78 *b.*—dbaṅ po'i don gyi khyad par can zhes pas rgyu gsuṅs so ׀ du ma'i ṅo bo la ni zhes pa sgra ñid daṅ yon tan ñid daṅ sñiṅ stobs ñid la sogs pa'i ṅo bo'i bye brag gis so ׀ de yaṅ gcig tu kho na zhes pa ׀ de 'dis ni gaṅ rna ba yis gzuṅ bar bya ba ma yin pa de de'i don ma yin te ׀ sems can bzhin daṅ ׀ spyi'i chos śes bya ñid la sogs pa bzhin ׀ ṅo bo gñis po yaṅ de lta bu'o zhes pa khyab byed mi dmigs pa gsuṅs so ׀ de bzhin du dbaṅ po gzhan la 'aṅ brjod par bya'o ॥

इन्द्रियार्थो विशिष्यत इति कारणमाह। बहुरूपस्येति। शब्दत्वगुणत्वसत्त्वादिभेदेन। तत्रापि ऐक्यमेवेति। अनेन यः श्रोत्रेण न गृह्यते स तदर्थो न भवति। चैतन्यवत् सामान्यधर्मज्ञेयत्वादिवत्। द्विरूपमपि तथेति व्यापकानुपलब्धिः। एवमिन्द्रियान्तरेऽपि वाच्यम् ॥

de phyir graṅs can 'dod spaṅs nas ׀
re re'i ṅo bo ñid mchog yin ॥
ma lus yul la 'jug pa yi ׀
tshad ma mṅon par ma bjrod phyir ॥ 34 ॥

तस्मात् साङ्ख्यमतत्यागाद्दूरं प्रत्येकरूपता ।
वृत्तेस्तु निखिलार्थायाः प्रामाण्यं नाभिधीयते ॥३४॥

Vṛitti.

dbaṅ po'i 'jug pa yaṅ dag par myoṅ bar byed pa'i yid kyi dbaṅ po la ni rtag la sogs pa med pas tshad ma ma brjod pa'i phyir ñams pa ñid du 'gyur ro ॥

इन्द्रियवृत्तिसंवेदकस्य मनसः कल्पनादिरहितत्वेन अनभिधानात् न्यूनता स्यादिति ॥

Tīkā.

V.T., folio 79.—o na grub pa'i mth'a daṅ 'gal ba'i phyir phyogs 'di yaṅ skyon can kho na ma yin nam zhe na । *ma dha pa'i* phyogs las 'di skyon ñuṅ pa ñid kyi phyir zhes dgoṅs pas 'di ltar bśad do zhes pas skyon med do ॥

तर्हि सिद्धान्तविरोधात् पक्षोऽसौ दुष्ट एव न भवति वा । माधवपक्षादस्य न्यूनदोषत्वादित्येवमुक्तमिति न दोषः ॥

Ibid.—'jug pa ni tshad mar bsgrubs pa med pa'i phyir ces pa । phyi rol gyi don rnams la dbaṅ pos zhen par byed la । dbaṅ pos rtogs par

byas pa de yin । yid kyis rjes su zhen par byed ciṅ । ji ltar yaṅ dbaṅ pos rtogs par byas pa la yid । kyis rjes su zhen par byed pa de bzhin du yid kyis zhen pa la dbaṅ pos yaṅ dag par rig par byed do । zhes pa'i gzhuṅ 'dis 'jug pa gñis po'i phan tshun yaṅ dag par rig par byed pa ñid bśad do । de mṅon sum ñid du bsgrub pa med pa'i phyir gzhal bya thams cad kyi yul can gyi tshad ma brjod pa ma yin no zhes pas mtshan ñid ma khyab pa ñid do ॥

वृत्तेः प्रमाणत्वासिद्धेरिति । बाह्यार्थास्तु इन्द्रियेण-व्यवसीयन्ते । एवं व्यवसितास्ते चित्तेन अनुव्यवसीयन्ते एवं चित्तेन व्यवसिता इन्द्रियेण संवेद्यन्त इत्यनेन ग्रन्थेन वृत्तिद्वयस्य परस्परसंवेदनत्वमुक्तम् । तत्प्रत्यक्षत्वसिद्धिर्न भवतीति सर्वप्रमेयविषयकप्रमाणं नाभिधीयत इति अव्याप्तं चेदं लक्षणम् ॥

Ibid., folio 79 *a.*—o' na rna ba la sogs pa'i 'jug pa yaṅ zhes pa 'dis yaṅ gi sgra yid kyi 'jug pa sduṅ pa'i don can no zhes pa ma yin nam । de'i phyir yid kyi 'jug pa re zhig mṅon sum kyi naṅ du 'du ba'o । dbaṅ po'i 'jug pa rnams ni yid kyi 'jug par rig par byed pa ma yin pa kho nar bstan bcos kyis bśad do ॥

’di ni nur la sogs pa bśad pa thob pa’i don can te । ji ltar dbaṅ pos rtogs pa la yid kyis zhen ciṅ śes par byed pa de ltar yid kyis zhen pa dbaṅ po’i ’jug pas tbob par byed de zhes pa’i don te zhe na । ’di yod pa ma yin te ॥

Ibid., folio 79 *b.*—rna ba la sogs pa’i ’jug pa yaṅ zhes pa’i yaṅ gi sgra ni re zhig tshad ma gzhan rjes su dpag pa’i bsdu ba’i don no । yaṅ gi sgra yid kyi ’jug pa bsdu pa’i don can yin na ni । khyad par med pas yid kyi ’jug pa thams cad mṅon sum ñid du thal bar ’gyur te khyad par ñe bar blaṅs pa med pa’i phyir ro ॥

अथ श्रोत्रादिवृत्तिरपीत्यनेन अपिशब्दश्चित्तवृत्तिसंग्रहार्थको न भवति वा। तस्मात् चित्तवृत्तिरपि प्रत्यक्षान्तर्भूता। इन्द्रियवृत्तयस्तावत् चित्तवृत्तिसंवेदका न भवन्त्येवेति शास्त्रेणोक्तम्। अत्रानुरादिवचनं प्राप्त्यर्थकम्। यथा इन्द्रियेण व्यवसितं चित्तेन अनुव्यवसीयते तथा चित्तेन व्यवसितं इन्द्रियवृत्तिना प्राप्यत इत्यर्थश्चेत्। न संभवति ॥

श्रोत्रादिवृत्तिरपीति अपिशब्दस्तावत् प्रमाणान्तरस्य अनुमानस्य संग्रहार्थः अपिशब्दस्य चित्तवृत्तिसंग्रहार्थकत्वे अविशेषात् चित्तवृत्तेः सर्वत्र प्रत्यक्षत्वं प्रसज्यते। विशेषानभ्युपगमात् ॥

Ibid., folio 79 *b.*—de la gal te 'thob pa rab tu 'grub pa'i don du dbaṅ po'i rtogs pa las daṅ yid kyi zhen pa cig car ñid du 'dod na । de'i yul phya rol gyi don du 'gyur ba 'am dbaṅ po'i don du yin । gal te sṅa ma yin na sgro daṅ sgro can gyi dṅos por mi 'gyur te । lhan cig skyes pa la phan 'dogs pa ñid mi rigs pa'i phyir phan mi 'dogs pa yaṅ sgro'i dṅos por mi 'thad pa'i phyir ro । gzhan du na yid kyi zhen pa yaṅ dbaṅ po'i zhen pa'i sgror 'gyur ro । gal te yaṅ yid phyi rol gyi don la dṅos su 'jug na de ltar gyur na dbaṅ po cig śos rnams de la 'jug pa don med par thob ste ॥

ci ste dbaṅ po'i rtogs pa de'i yul yin na । de lta na yaṅ yul gyi rgyu mtshan ma yin pa yul can du 'gyur ro । de yaṅ mi rigs te ॥

तत्र यदि प्राप्तिप्रसिद्धार्थं इन्द्रियज्ञानचित्तव्यवसाययोर्यौगपद्यमिष्यते तद्विषयः किं बाह्यार्थो भवति उत इन्द्रियार्थः । यदि पूर्वं द्वारद्वारिभावो न स्यात् । युगपदुत्पत्तौ उपकारायोगात् अनुपकृतस्य द्वारभावानुपपत्तेः । अन्यथा चित्तव्यवसायोऽपि इन्द्रियव्यवसायस्य द्वारो भवेत् । यदि च चित्तं बाह्यार्थे प्राधान्येन वर्तते इन्द्रियाणां चेतरेषां तत्र प्रवृत्तिर्वृथा भवति ॥

यदि इन्द्रियज्ञानं तस्य विषयः, विषयानिमित्तविषय-कत्वं प्रसज्यते । तदपि न युज्यते ॥

Ibid., folio 80 *b.*—de'i phyir phaṅ tshun yaṅ dag par rig par byed pa kho na 'dir don te । rjes su sgra don med pa yaṅ ma yin te bar ma chod pa'i don can ñid kyi phyir ro । ñis pa 'di ni med de zhes pa । 'jug pa yaṅ dag par rig pa 'di tshad mar 'dod pa ma yin pa kho na ste de ni dran pa yin pas so ॥

de lta na 'jug pa 'dsin pa ni tshad ma ma yin pa ñid kyi phyir de ma bsdus pa'i phyir ma tshaṅ ba ñid ma yin no ॥

तस्मात् परस्परसंवदेनमेवात्रार्थः । अनुशब्दोऽपि व्यर्थो न भवति । निरन्तरार्थकत्वात् । नियमोऽयं नास्तीति । स्मृतिसंवेदनं न प्रमाणत्वेनाभिमतम् । तद्धि स्मरणम् ॥

तथा च स्मृतिग्रहस्य प्रमाणत्वाभावात् तदसंग्रहेण न न्यूनता ॥

dran min ñams su ma myoṅ phyir ।
gñis ka cig c̣ar 'byuṅ zhe na ॥
de yaṅ tshad min gzhan lta la ।
ñams pa'am yaṅ na dran pa yod ॥ 35 ॥

न स्मृतीरननुभवादुभयं युगपद्यदि ।
तन्मानं नान्यदृष्टस्य ज्ञानं वा स्मरणं भवेत् ॥ ३५ ॥

Tīkā.

V.T., folio 82 *a.*—gaṅ ñams su myoṅ ba ma yin pa de la dran pa'i rtogs par 'gyur ba ma yin te । dper na rgyud gzhan gyi ñams su myoṅ ba'i dod pa la sogs pa rnams la bzhin । dbaṅ po'i 'jug pa rnams kyaṅ ñams su myoṅ ba ma yin no zhes rgyud daṅ 'gal ba gsuṅs so ॥

यस्य अनुभवो नास्ति तस्य स्मरणप्रतीति र्नास्त्येव । तत्सान्तरानुभूतेच्छादिवत् । इन्द्रियवृत्तयोप्यननुभूता इति तत्प्रविरोधः ॥

Ibid.—cig car gñis zhes pa la sogs pa । gal te dran pa ñid rab tu sgrub pa'i ched du gtan tshigs ma grub pa ñid du 'dod na । de lta na lhan cig 'byuṅ ba'i dbaṅ po daṅ yid kyi zhen pa dag gis phan tshun yaṅ par rig par byed pa na । । cig car skyes pa dag la rgyu mtshan daṅ rgyu mtshan can ñid 'thad pa yaṅ ma yin no ॥

युगपदुभयमित्यादि । स्मृतिस्वसिद्ध्यर्थं यदि हेत्वसिद्धिः सहोत्पन्नाभ्यां इन्द्रियमनोभ्यां अन्योन्यसंवेदनं स्यात् । युगपदुत्पन्नयोर्निमित्तनैमित्तकभावो नोपपद्यते ॥

de yaṅ zhes pa khas blaṅs nas skyon gzhan gsuṅs pa'o । gaṅ 'di dbaṅ po'i 'jug pa ñams su myoṅ ba gaṅ sṅon ma can dran pa'i rtogs pa de tshad mar bśad pa ma tshaṅ ba ñid do । o na 'dod pa la sogs pa rnams la ci ltar na dran pa yin zhe na । gsuṅs pa । raṅ rig par bya ba ñid kyi phyir zhes pa la sogs pn's । । kho bo eag gis raṅ gis rig par bya ba ñid du 'dod pa la sogs pa rnams khas blaṅs pa ñid kyi phyir । de la dran pa yaṅ dag par 'byuṅ ṅo । khyod kyis ni de ltar de rnams khas ma blaṅs pa'i phyir de mi srid pa kho na'o । ci ste raṅ rig pa khas blaṅs par bya na । de'i cho de yaṅ mtshaṅ ñid kyis ma bsdus pas so zhes pas de kho na ñuṅ ma pa ñid do ॥

तदपीत्यभ्युपगम्य दोषान्तरमाह । योऽयमिन्द्रियवृत्त्यनुभवः यत्पूर्विका स्मरणप्रतीतिः तत्प्रमाणत्वेन नोक्तमिति । तदेव न्यूनत्वम् । तर्हि इच्छादिषु कथं स्मरणत्वं येनाह । स्वसंवेद्यत्वादित्यादि । मया स्वसंवेद्यत्वमिच्छादीनामभ्युपगतत्वात् तत्र स्मरणं संभवति । त्वया तु तथा अनभ्युपगतत्वात् न संभवत्येव । अथ स्वसंवेद्यत्वमभ्युपगम्यते तदा लक्षणेन तदप्यसंग्रहात् न्यूनत्वम् ॥

V.T., folio 83.—bstan bcos kyi ñams pa'o । gzhan mthoṅ ba ni dran pa ste । dbaṅ po'i 'jug

pas ñams su myoṅ ba ñid kyi phyir daṅ yid kyis kyaṅ dran par bya ba ñid kyisphyir ro । de yaṅ mi rigs te । lhas bin gyis ñams su myoṅ ba mchod sbyin gyis dran pa ni ma yin pas so । o na raṅ gi lugs la dbaṅ po'i śes pas ñams su myoṅ ba yid kyis dran pa zhes pa ci ltar yin zhe na । 'di ni pa rol po kho na'i skyon te । kho bo cag ni rgyud geig la śes pa gzhan gyis ñams su myoṅ ba yaṅ yin no zhes 'dod pas skyon med do ॥

शास्त्रहानिः । अन्यद्दृष्टं स्मरणम् । इन्द्रियवृत्त्यनुभूतत्वात् । चित्तवृत्त्या च स्मर्यमाणत्वात् । तदपि न युज्यते । देवदत्तेन अनुभूतं यज्ञदत्तेन न स्मर्यते । तर्हि स्वपक्षे इन्द्रियज्ञानेन अनुभूतं चित्तेन स्मर्यत इति कथं चेत् । परेषामेवायं दोषः । नास्माकं । तन्त्रे क्वचित् ज्ञानान्तरेणानुभवोऽपि भवतीत्यभ्युपगमात् ॥

don la dran pa lhag sgrub na ।
gal te dbaṅ gzhan mthoṅ don med ॥ 36 ॥

स्मृतिप्रसिद्धस्त्वर्थे श्चेद्वृथाऽक्षान्तरदर्शनम् ॥ ३६ ॥

Vṛitti.

PSV.—dbaṅ po gzhan rnams phyi rol gyi don la 'jug pa don med par 'gyur te । skyes bu'i don la yid kyis sgrut pa'i phyir ro । de'i phyir de

ltar yul gyi raṅ bzhin ṅes par gzhuṅ bar mi nus pa'i phyir graṅs can gyi mṅon sum tshad ma ma yin no ‖

बाह्यार्थे इन्द्रियान्तराणां वृत्तिर्वृथा । पुरुषार्थस्य चित्तेन सिद्धेः । तथा च विषयस्वरूपनिर्धारणायोग्यत्वात् सांख्यप्रत्यक्षं प्रमाणं न भवति ॥

Tīkā.

V.T., folio 83 *b.*—gñis ka dag gis kyaṅ phyi rol gyi don 'dsin pa'i phyir dbaṅ po rnams don daṅ l'dan par mi 'gyur ro ‖

उभाभ्यामपि बाह्यार्थग्रहणात् इन्द्रियाणां सार्थकत्वं न स्यात् ॥

gal te yod pas med bsal na |
sbyor las de ni stogs par 'gyur ‖
yaṅ dag sbyor ba ṅes par ni |
yod ñid la ni bstan pa yin ‖ 37 ‖

सदित्यसदुदासाय न नियोगात्स गंस्यते ।
सम्प्रयोगो हि नियमात् सत एवोपपद्यते ॥ ३७ ॥

1. Cf. SVK., p. 220.—एवं सूत्रतात्पर्यं व्याख्यायेदानीमवयवानुसन्धत्ते । तत्रापि सच्छब्दमादौ विवृ-

यति । अत्र भिक्षुणोक्तम् सद्विशेषणमनर्थकम् असता सम्प्रयोगाभावेन अव्यभिचारात् । यथोक्तम् ।

सदित्यसद्व्युदासाय न नियोगात् स गंस्यते ।
सम्प्रयोगो हि नियमात् सत एवोपपद्यते ॥

इति । एतदनभ्युपगमेन निराकृत्य कर्मधारयसमासमेव दर्शयति । अविद्यमानेति । अस्यार्थः—नायमर्थः सूत्रस्य सता सम्प्रयोगः सत्सम्प्रयोग इति । किं तर्हि संश्चासौ सम्प्रयोगश्चेति कर्मधारयोऽयम् । सच्छब्दश्च विद्यमानवचनः । तदयमर्थो भवति । विद्यमानसम्प्रयोगजं प्रत्यक्षमिति ॥

2. Cf. NR., p. 144.

Vṛitti.

dpyod pa pa rnams ni yod pa daṅ yaṅ dag par phrad nas skyes pa'i skyes bu'i dbaṅ po rnams kyi blo de mṅon sum mo zhes zher ro ॥

मीमांसका आहुः—

सत्सम्प्रयोगे पुरुषस्य इन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत् प्रत्यक्षमिति ॥

Cf. MS., I, i, 4.—yaṅ dag par phrad pa ni yod pa kho na daṅ yin par ṅes pa'i phyir med

par gsal bar bya ba'i don du yod pa smos pa ni rigs pa ma yin no ॥

सता एव सम्प्रयोग इति नियमात् असद्व्युदासार्थं सदिति न युज्यते ॥

Tīkā.

V.T., folio 85 *b.*—yod pa yaṅ dag par sbyor ba zhes pa la sogs pas te । 'di'i 'bral pa ni । ci ste 'de las chos gcig śes par 'dod pas zhes pa skabs pas nas । de'i rgyu mtshan yoṅs su 'dod pa'o । chos de'i ñe bar dmigs pa'i rgyu mtshan rnams te tshad ma rnams ni yoṅs su rtags par bya'o । de la re zhig mṅon sum gyis chos ñe bar dmigs pa ma yin no zhes ston ciṅ । gsuṅs pa । yod pa yaṅ dag par sbyor ba ces pa la sogs pa'o ॥

सत्सम्प्रयोग इत्यादिना अस्य सम्बन्धः । अथातो धर्मजिज्ञासेति प्रकरणात् । तन्निमित्तपरीष्टिः । तद्धर्मोपलब्धिनिमित्तानि परीक्षितव्यानि । तत्र तावत् प्रत्यक्षेण धर्मोपलब्धिर्न भवतीत्युपदेष्टुमाह, सत्सम्प्रयोग इत्यादि ॥

yod pa'i 'am yod pa yis yaṅ dag par phrad pa zhes tshig rnam par sbyar ro । । yaṅ dag par phrad pa ni dbaṅ po rnams kyi don daṅ 'brel ciṅ 'dus pa'o । । gaṅ skyes pa

na blo skye ba'o । yod pa dan yan dag par phrad pa zhes pa 'di ni dban po rnams kyi zhes pa 'di dan 'brel lo । skyes bu'i zhes pa 'di yan blo skye ba zhes pa 'di dan no । dban po zhes pa'i sgras yid kyan bsdus par bya'o । des na bdag dan yid yan dag par phrad pa las gan bdag ñid kyi yul can gyi blo skye ba de yan mnon sum ñid du byas par 'gyur ro ॥

सतः सता वा सम्प्रयोग इति विग्रहः। सम्प्रयोगो हि इन्द्रियाणां अर्थेन साकं सम्बन्धे सति भवति। किं जन्म? बुद्धिजन्म। सत्सम्प्रयोग इत्ययमिन्द्रियाणा-मित्यनेन। इन्द्रियमितिशब्देन चित्तमपि सङ्गृह्यते। अतः आत्ममनस्सम्प्रयोगे यदात्मविषयकज्ञानमुत्पद्यते तदपि प्रत्यक्षं भवति ॥

Ibid., folio 86 *a.*—blo skye ba zhes yan las 'dsin pa 'am drug pa de'i skyes bu yan na'o । gan gi tsho las 'dsin pa yin pa de'i tsho skye bas khyad par du byas pa can gyi blo mnon sum mo । blo ni skye ba kho nas yul rab tu gsal bar byed kyi skye ba med par de'i bya ba gzhan yod pa ma yin te । skad cig pa ñid kyi phyir ro zhes śes par bya ba'i don du skye ba smos so । gan gi tsho drug pa'i bsdu pa yin pa de'i tsho blos khyad par du byas pa'i skye ba mnon sum mo ॥

बुद्धिजन्मेत्यत्राऽपि कर्मधारयो वा षष्ठीतत्पुरुषो वा । यदा कर्मधारयः तदा जन्मना विशिष्टा बुद्धिः प्रत्यक्षम् । बुद्धिर्हि जातैव विषयप्रकाशिका । जन्माभावे तस्याः कार्यान्तरं न विद्यते । क्षणिकत्वादिति ज्ञापयितुं जन्म-वचनम् । यदा षष्ठीसमासः तदा बुद्ध्या विशिष्टं जन्म प्रत्यक्षम् ॥

Ibid., folio 86 *b.*—de lta na yaṅ gaṅ 'di ni pha rol po rnams kyi yod pa ma yin pa'i rtogs pa'i 'das pa daṅ ma 'oṅs ba'i yul can daṅ rnal 'byor ba'i śes pa ni yod pa ma yin na yaṅ dag par phrad pa na 'gyur ro zhes pa bsal ba'i don du yod pa smos pa'o zhe na । 'di mi rigs te । bdun pa'i mtha' can phrad pa'i sgra yod pa'i don la mi 'khrul ba kho nas rtogs pa 'di'i bzlog zin pa ñid kyi phyir ro ॥

तथा यदिदं बाह्यानामसत्त्वेन प्रतीतमतीतानागत-विषयकं योगिज्ञानं तदसत्सम्प्रयोगे भवतीति तद्व्यु-दासार्थं सद्वचनं चेन्न युज्यते । समम्यन्तस्य योगशब्दस्य सदर्थ एव अव्यभिचारितत्वेन ईदृशप्रतीतेर्व्याभूतत्वात् ॥

gzhan yaṅ kho bo cag gi rnal 'byor pa'i mṅon sum yoḍ pa'i yul can kho nar sṅar bśad zin to । gaṅ yaṅ 'das pa daṅ ma 'oṅs pa'i yul can du rnal 'byor pa rnams kyi śes pa brjod pa

yin ñe bar gtogs pa las 'das pa daṅ ma 'oṅs pa'i yul can ñid du khas blaṅ par bya'o ॥

अन्योऽपि । अस्माकं योगिप्रत्यक्षं सद्विषयकमेवेति पूर्वमुक्तम् । यदपि अतीतानागतविषयकं योगिज्ञानमुक्तं तत्र अतीतानागतविषयकत्वमुपचारत इत्यभ्युपगन्तव्यम् ॥

Ibid., folio 87 *b.*—'di ni mṅon sum gyi mtshan ñid ma yin pa kho na'o । 'o' na kyaṅ 'ga' zhig gis rnal 'byor pa'i śes pa'i mṅon sum la sogs pa'i mtshan ñid brjod pa de dgag pa'i don du chos 'di rjod pa ste ॥

इदं तु प्रत्यक्षलक्षणं न भवत्येव । तथाऽपि कैश्चित् योगिज्ञानस्य प्रत्यक्षादिलक्षणमुक्तम् तत्प्रतिषेधार्थं धर्मोऽयमुच्यते ॥

Notes.

Cf. SVK., p. 221.—ततश्च यत् 'तेषामविद्यमानेऽर्थे' इत्यादिना योगिज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वनिराकरणमुक्तं तदेवं लभ्यते । वर्तमानार्थवाचिनो हि सच्छब्दस्य असद्व्युदासः । स कथमसति तस्मिन् सिध्येत् । अयं च सूत्रार्थः 'सतीन्द्रियार्थसम्बन्धे' इति व्याचक्षाणेन भाष्यकारेणोक्त इति द्रष्टव्यमिति ॥

नन्वयमर्थो निमित्तसप्तम्यैवात्र लभ्यते । नह्यसत्सम्प्रयोगो निमित्तं भवति । अत आह सप्तम्येति ।

अयमभिप्रायः—सत्यम्। अवर्तमानः सम्प्रयोगो नाक्षजे ज्ञाने कारणम्। अपितु तमपि केचित् कारणतया मन्यन्ते। अतस्तत्कल्पनानिराकरणार्थं व्यक्तमेव जैमिनिना सद्विशेषणमुपात्तमिति ॥

lan du phrad pa bstan zhe na ।
dbaṅ po khyad par can brjod kyis ॥
yod tsam ldan pas mi rtogs pa ।
ma yin gaṅ zhig sgrub par byed ॥ 38 ॥

दृश्यते प्रतियोगी चेन्निरा चाक्षविशिष्टया ।
सन्मात्रयोगादज्ञातं न किंचित्साधनं भवेत् ॥ ३८ ॥

Vṛitti.

ci ste yaṅ dbaṅ po rnams kyis ni yaṅ dag par phrad nas so zhes brjod par bya ba la gaṅ gis sbyar zhiṅ yaṅ dag par phrad par byed ces dogs nas lan du phrad par gzuṅ bar bya ste । de'i don du yod pa smros so ॥

अथ चेन्द्रियाणां सम्प्रयोग इति वक्तव्ये केन युक्ता सम्प्रयुज्यत इति चेत्प्रतियोगी गृह्यते। तदर्थं सद्वचनम् ॥

Tīkā.

V.T., folio 88.—dbaṅ po'i khyad par can gyis brjod kyis zhes pa । dbaṅ po'i khyad par

par byas pa kho na'i yul ni sbyor zla can yin te ji ltar mig gi gzugs zhes pa 'di lta bu la sogs pa lta bu'o । de'i phyir 'di ltar smra bar rigs te । gzugs la sogs pa daṅ phrad pa na zhes pa'o ॥

इन्द्रियवैशिष्ट्यवचनेनेति । विशिष्टस्यैवेन्द्रियस्य विषयः प्रतियोगी भवति । यथा चक्षुषो रूपमित्यादि सम्प्रयोग इत्येवंवचनं युज्यते ॥

ci ste yaṅ 'gyur zhes pa bdag daṅ dbaṅ po daṅ yid daṅ don phrad pa las śes pa skye la । de yaṅ gzugs la sogs pa'i sgra rnams kyis smra bar nus pa ma yin te । de'i phyir de rtogs pa'i ched du yod pa smos so । dbaṅ po rnams kyi zhes pa'i tshig ni ñe bar mtshon pa'i don du ste । bya rog rnams las zo sruṅs śig ces pa ji lta bu bzhin no ॥

अथ च स्यादित्यात्मेन्द्रियमनोऽर्थसन्निकर्षाज्ज्ञानमुत्पद्यते तदपि रूपादिशब्दैर्निर्देष्टुं न शक्यते तस्मात् तत्प्रतीत्यर्थं सद्वचनम् । इन्द्रियाणामित्युपलक्षणार्थम् । काकेभ्यो दधि रक्ष्यतामितिवत् ॥

Ibid., folio 88.—yod tsam zhes pa la sogs pas sgrub par byed pa sṅa ma kho na gsal bar byed do । de ltar 'gyur mod । yod pa ma yin pa de mi 'jug go zhes pas 'di yod ma yin no । de

ltar ni yod pa ma yin pa smig rgyu la sogs pa rnams kyi yaṅ dag par sbyor ba mthoṅ la । de las kyaṅ gtan tshigs ma grub pa'o zhe na gsuṅs pa । gaṅ yaṅ zhes pa la sogs pa ste ॥

सन्मात्र इत्यादिना साधनं पूर्वमेव प्रकाशितम् । एवं भवति । यन्न विद्यते तदसदितीदमसत् । एवमाविद्यमान मरीचिकादीनां सम्प्रयोगो दृश्यते । तेनाऽपि हेत्वासिद्धि-रितिचेदाह । यदपीत्यादि ॥

Vṛitti.

gaṅ yaṅ smig rgyu la sogs pa yod pa ma yin pa mṅon sum ltar snaṅ ba de daṅ yaṅ 'ga' zhig tu phrad par 'gyur te yul khyad par can daṅ ña ma'i gduṅs ba daṅ 'byuṅ ba'i bye brag rnams ni yod pa tsam kho na ste । de mig gi blo daṅ phrad nas don med pa'i yid kyi rnam par śes pa rgyu las rim gyis 'khrul ba'i śes pa 'byuṅ ste । de'i phyir de dgag par yod pa smos pa rigs pa ma yin no ॥

योऽयं मरीचिकाद्यसत्प्रत्यक्षाभासः तेनापि सम्प्रयोगः कश्चित्स्यात् । विषयविशेषमरीचिभूताविशेषाश्च सन्मात्रा एव तत्र चाक्षुषवृत्तिसम्बन्धात् निर्विषयकमनोविज्ञान-हेतुना क्रमेण भ्रमज्ञानमुत्पद्यते । तस्मात् तत्प्रतिषेधयितुं सद्वचनं न युज्यते ॥

Tīkā.

V.T., folio 88.—mṅon sum ltar snaṅ gi yul ñid kyi phyir mṅon sum ltar sṅan ba'o । de ñid kyi phyir yod pa ma yin pa rnams so । de'i phyir de rnams daṅ lhan cig 'ga' zhig kyaṅ yaṅ dag par phrad pa ma yin te । de'i phyir yaṅ de dgag pa'i ched du yod pa smos pa zhes pa ma yin no ॥

प्रत्यक्षाभासविषयत्वात्प्रत्यक्षाभासास्तत्त्वतो असन्तः। तस्मात् तैस्सह क्वचिदपि सम्प्रयोगो नास्ति। अत स्तत्प्रतिषेधार्थमपि सद्वचनमिति न युज्यते ॥

yod pa smos pa med na zla ba gñis la sogs pa'i śes pa 'khrul ba yaṅ mṅon sum ñid du 'gyur ro । de'i phyir de bzlog pa'i ched du yod pa smos pa'o zhe na । de yaṅ dag par phrad pa smos pa kho nas bzlog zin pa ñid kyi phyir ro zhes pas 'di ni brjod zin to ॥

सद्वचनाभावे द्विचन्द्रादिभ्रमज्ञानमपि प्रत्यक्षं स्यात्। तस्मात् तन्निवृत्त्यर्थं सदिति चेन्न। सम्प्रयोगवचनेनैव निरस्तत्वात् ॥

Ibid., folio 88 *b.*—rim gyis zhes pa sṅar dbaṅ po'i śes pa ste । de nas 'dra ba ñid du ṅes par byed pa'i yid rnam par rtog pa'o । de nas chu la sogs pa daṅ 'dra ba'i dṅos po dran pa'o । de'i bar ma chad par de kho na 'di'o zhes pa'i

'khrul ba yid kyi rnam par śes pa spyi la dmigs par 'gyur ro । don de med par yaṅ zhes pa chu la sogs par brtags pa'o । de ma thag pa'i rkyen gyi khyad par kho nas skye ba'i phyir ro ॥

क्रमेणेति। आदौ इन्द्रियज्ञानं, ततः सादृश्यनिर्णायकं मनोविज्ञानम्, ततः जलादिसदृशवस्तुस्मरणम्, तदनन्तरं स एवायमिति भ्रमात्मकं मनोविज्ञानं समान्यमुपलभ्यते। तदर्थाभावेपीति जलादयो कल्प्यन्ते। तत्सन्निहितप्रत्ययविशेषेणैवोत्पत्तेः ॥

ci ste dbaṅ po gaṅ zhig la ।
thim daṅ śis par 'dod chogs na ॥
de thim pa ni gzhan yaṅ 'dir ।
śis pa mig smam sogs pa'aṅ yod ॥ 39 ॥

अथेन्द्रियं क्वचिल्लीनं शोभनं चेष्यते यदि ।
तल्लीनं चान्यदप्यस्मिन् चक्षुष्यादि च शोभनम् ॥३९॥

Vṛitti.

gaṅ yaṅ dbaṅ po gaṅ zhig la thim pa zhes bya ba ni gzhan du mi 'jug pa'i phyir te । des na de daṅ yaṅ dag par sbyor ba'o । gaṅ gaṅ dbaṅ po gaṅ la bkra śis pa ni run ba ñid du yaṅ dag par brjod pa ste । de daṅ yaṅ dag par sbyor ba'o zhes smra ba ॥

rdul la sogs pa gzhan yaṅ dbaṅ po la thim pa yin gyi don ñid 'ba zhig ni ma yin no । dbaṅ po śis pa'i don du yin zhe na । mig sman pa la sogs pa 'an śis pa yin te । des na de daṅ yaṅ dag par sbyor ba las mṅon sum du 'gyur ro ॥

यदपीन्द्रियमन्यत्रावृत्तेः क्वचिल्लीनमिति। एवं क्वचिदिन्द्रियं योग्यत्वेन संश्रुतम्। अतस्तेन सम्प्रयोग इत्याहुः॥

अन्यदपि अण्वादिकं इन्द्रिये लीनं, नार्थमात्रं। मङ्गलार्थकत्वे चक्षुष्यादि च शोभनमतस्तेन सम्प्रयोगेनापि प्रत्यक्षं स्यात्॥

Tīkā.

V.T., folio 88 *b*.—legs pa la yaṅ sat kyi sgra 'jug ste । dper na *skyes bu dam pa zhes* bzhin no । । *ji ltar yod pa'i don can* gyi sat kyi sgra dbaṅ po'i don daṅ 'khrul pa las dbaṅ po'i don rtogs pa'i ched du mi nus pa । de ltar thim pa'i don can yaṅ ṅo । de ltar ni dbaṅ po gzhan gyi don rdul la sogs pa rnams kyaṅ dbaṅ po la thim pa'o । mig sman la sogs pa rnams kyi yaṅ phan 'dogs pa po ñid kyi phyir legs pa ñid yod te । de'i phyir de daṅ phrad pa na yaṅ mṅon sum ñid du 'gyur ro ॥

शोभनेऽपि सच्छब्दो वर्तते यथा सत्पुरुषः। यथा विद्यमानार्थकः सच्छब्दः इन्द्रियार्थव्यभिचारादिन्द्रिया-

र्थप्रतीत्यर्थो न भवति तथा लीनार्थकोऽपि। एवमिन्द्रि-यान्तरार्थो अण्वादयोऽपि इन्द्रियान्तर्हिताः। चक्षुष्यादीनां चोपकारकत्वाच्छोभनत्वं। तस्मात् तैस्सम्प्रयोगेऽपि प्रत्यक्षत्वप्रसङ्गः॥

de ltar brtags kyaṅ bstan pa ste ।
dbaṅ po'i yul la de sgra med ॥ 40 ॥

एवं विकल्प्य निर्दिष्टस्तच्छब्दो नेन्द्रियार्थकः ॥४०॥

Vṛitti.

gaṅ gi phyir go'i sgra ni 'gro bas ba laṅ la grags pa yin la । de ltar yod pa'i sgra thim pa'i phyir rnam śis pa'i ñid kyi phyir dbaṅ po'i don la bstan pa ni ma yin no ॥

यथा गोशब्दो गमनाद्गव्येव प्रसिद्धस्तथा सच्छब्दः लीनत्वेन शोभनत्वेन वा इन्द्रियार्थप्रकाशको न भवति॥

don kun yaṅ dag sbyor ba la ।
gzugs sgra bar du chod ba daṅ ॥
chen po'an 'dsin par mthoṅ bas na ।
bar chad med la de gnod byed ॥ 41 ॥

सर्वार्थसम्प्रयोगे तु सान्तराधिकयोर्ग्रहः।
यो दृष्टश्शब्दरूपाभ्यां बाधते स निरन्तरम् ॥ ४१ ॥

Cf. SVK., p. 222.—तथा यदपि बौद्धैः प्राप्तिवचनं प्रयोगशब्दं मन्वानैः श्रोत्रचक्षुषोरप्राप्यकारित्वादव्यापकं लक्षणमित्युक्तम् ॥

श्रोत्रचक्षुषोरप्राप्याकारित्वे बौद्धानामभिप्रायमाह—एवं हि । तैरुक्तम् । "सान्तरग्रहणं न स्यात् प्राप्तौ ज्ञानेऽधिकस्य च" इति । यदि चक्षुश्श्रोत्रे विषयं प्राप्य गृह्णीतः, यदिदं दूरे शब्दो दूरेऽर्थ इति सान्तरग्रहणं यच्च सुमहतां महीमहीधरादीनामधिकपरिमाणानां ग्रहणं तत्किलोभयमपि न स्यात् । प्राप्यकारिषु त्वगादिष्वदर्शनात् ॥

Vṛitti.

'de ltar thams cad du dbaṅ pos don thob par byed pa la na rig na । gaṅ 'di gzugs daṅ sgra dag las na bar du tshod bzhin pa la 'dsin zhiṅ । dbaṅ po'i tshod las lhag pa la yaṅ 'dsin par byed de । de ltar gñis kar yaṅ mi 'gyur ba'i phyir dbaṅ po ni dri la sogs pa bzhin du bar ma tshod pa na ma mthon ṅo ॥

यद्येवं सर्वत्रेन्द्रियेणार्थप्राप्तिर्युज्यते यदिदं रूपशब्दाभ्यां सान्तरग्रहणमिन्द्रियपरिमाणादधिकग्रहणं च तदुभयस्याप्यसम्भवादिन्द्रियं घ्राणादिवन्निरन्तरं न दृष्टम् ॥

Tīkā.

V.T., folio 89 *b*.—de yi bar chad med la gnod ces pa । phrad pa ni bar chod pa ñid do । gal te zhes pa la sogs pas don du yaṅ dag phrad pa'i sgra'i don gsuṅs so । 'o na yaṅ dag par phrad pa'i sgras bya ba'i khyad par thob par bya ba ma yin nam । des na skyon 'di gaṅ las yin zhe na । dbaṅ po'i bya ba yaṅ ci yin । gal te 'dsin pa'o zhe na । de kho na rnam par śes pa'o zhes pas rnam par śes pa kho na rnam par śes pa las skye bo zhes pa rjod par 'gyur zhiṅ । de yaṅ mi rigs te । mig gi rnam par śes pa med par yaṅ mig gi rnam par śes pa yod par 'gyur ba'i phyir ro ॥

बाधते स निरन्तरमिति। सान्तर एव संयोगः। यदीत्यादिना अर्थतः सम्प्रयोगशब्दार्थमाह। तर्हि सम्प्रयोगशब्देन कार्यविशेषप्राप्तिर्न भवति वा। तेन दोषोऽयं कुतो भवतीति चेन्न। कोऽयमिन्द्रियव्यापारः। यदि ग्रहणं, तदेव विज्ञानमिति विज्ञानमेव विज्ञानादुत्पद्यत इत्युक्तं स्यात्। एतदपि न युज्यते। चक्षुर्विज्ञानाभावेऽपि चाक्षुषविज्ञानसद्भावात्॥

ci ste rab tu gsal ba'o zhe na mig kho na gzi daṅ ldan pa ñid du mṅon par 'dod pa ñid

kyi phyir de kho na'i rab tu gsal bar 'gyur gyi। gzhan rnams kyi ni ma yin no ॥

अथ प्रकाशते चेत् चक्षुष एव तैजसत्वाभिमानात् तस्यैव प्रकाशकत्वं नान्येषाम् ॥

rnam kha'i raṅ bzhin rna ba yaṅ bya ba med pa ñid phyir ga las bya ba yin। phrad pa smos pa yaṅ don med pa ste। gaṅ gi phyir blo skye ba la byed pa rnams kyi bya bas gdon mi za bar 'byuṅ bar 'os pa'i phyir ro। 'jig rten na phrad pa'i sgra'i bya ba'i don can du grags pa yaṅ ma yin zhiṅ। rab tu grags pa'i don smos pa yaṅ mdor khas blaṅs bya ste। des na phyi rol phyogs 'di śin tu mi rigs so zhes pa phrad pa'i phyogs kho na rten par bya ba'i। de las kyaṅ ji skad bśad pa'i mi 'dod par thal bar 'gyur ro zhes pa'o ॥

आकाशस्वभावस्यापि श्रोत्रस्य निष्क्रियत्वात् कुतः क्रिया। सन्निकर्षवचनमपि वृथा। कुतः बुद्धिजन्मनि कारकाणां कार्येण अवश्यं भावात्। लोके सन्निकर्ष-शब्दस्य कार्यार्थे प्रसिद्धिरपि नास्ति किं। प्रसिद्धार्थ-वचनमपि सूत्रतोऽभ्युपगन्तव्यम्। अतो बाह्यपक्षस्तु न युज्यत इति सन्निकर्ष पक्ष एव आश्रयणीयः। तेनाऽपि पूर्वोक्त अनिष्टः प्रसज्यत इति ॥

blo yi rgyu yi tshogs pa dag ।
brjod las 'grol ba'i tshad ma gaṅ ॥
ci ste don yin pa zhe na ।
de blo skye bas ci zhig bya ॥ 42 ॥

बुद्धिकारणसामग्र्यां प्रमाणं किमनीरितम् ।
किं कृतं बुद्धिजन्मेति अर्थ एव भवेद्यदि ॥ ४२ ॥

gaṅ tsho don daṅ dbaṅ po yid ।
skyes bu sbyor bo 'du byed ldan ॥
blo skye ba yi tshogs pa la ।
mṅon sum brjod pa de ji ltar ॥ 43 ॥

यदार्थश्चेन्द्रियमनस्स्वात्मसंयोगसंस्कृतः ।
कथं प्रत्यक्षवचनं सामग्र्यां बुद्धिजन्मनः ॥ ४३ ॥

ba laṅ ñid [1]sogs ldan las don ।
ba laṅ la sogs [2] 'jal bar byed ॥
[3] don daṅ yaṅ dag 'brel ba la ।
[4] dbaṅ po'i blo ni nus yod min ॥ 44 ॥

अथ गोत्वादियोगेन गवाद्यर्थो हि मीयते ।
अर्थेन साकं सम्बन्धः न शक्यो ह्यक्षबुद्धितः ॥४४॥

V[1] [1] yod sbyos las don ni.
[2] su 'jal byed.
[3] dbaṅ po'i blo la don rnams daṅ.
[4] sbyor bo'i nus pa yod ma yin.

Tīkā.

V.T., folio 90.—dbaṅ po la sogs pa phrad pa gaṅ las ’di ba laṅ kho na’i zhes pa la sogs pa ṅes pa’i śes pa skye ba de mṅon sum mo zhes pa’o । de yaṅ rigs pa ma yin te । rnam pa ’di lta bu’i śes pa ni dbaṅ po la sogs pa yaṅ dag par phrad pa las yaṅ dag par ’gyur pa ma yin no ॥

इन्द्रियादिसम्प्रयोगे यस्माद्गौरेवेयमित्यादि निश्चयज्ञानमुत्पद्यते तस्मात्तत्प्रत्यक्षमिति । एतदपि न युज्यते । ईदृशाकारज्ञानमिन्द्रियादिसम्प्रयोगान्न सम्भवति ॥

raṅ raṅ rig par bya ba’i don ।
bstan bya min tshul dbaṅ po’i yul ॥
don min śes pa’aṅ rnams kun du ।
mṅon sum blo ru gnas par ’gyur ॥ 45 ॥

स्वसंवेद्यमनिर्देश्यं रूपमिन्द्रियगोचरः ।
नार्थो ज्ञानं च सर्वत्र स्थितं प्रत्यक्षबुद्धिषु ॥ ४५ ॥

Vṛitti.

mṅon sum gyi sgra ni gsum la ’jug ste । tshad ma daṅ śes pa daṅ yul rnams la’o । de yaṅ tshad ma la ni dṅos su yin la cig śos gñis po la ni brtags so । de la yul ni mṅon sum gyis

gsal bar bya bar yin pa'i phyir mṅon sum zhes gdags so । śes pa dbaṅ po la brten pa tshad ma daṅ mtshuṅs pa yin pa'i phyir mṅon sum du gdags par rigs pa yin no ॥

प्रमाणज्ञानविषयेषु त्रिषु प्रत्यक्षशब्दो वर्तते । तत्राऽपि प्रमाणे प्रधानतः । इतरयोस्तूपचारतः । तत्र प्रत्यक्षव्यञ्जय-त्वाद्विषयस्य प्रत्यक्षत्वम् । अक्षाश्रितज्ञानस्य च प्रमाण-तुल्यत्वात् प्रत्यक्षत्वं युज्यते ॥

de'i phyir thun moṅ ma yin pa'i yul gyi raṅ gi ṅo bo ñid dbaṅ po'i spyod yul yin no । de ltar na re zhig gaṅ las blo skyes pa de mṅon sum yin par ni mi rigs so ॥

तस्मादसाधारणविषयस्य स्वरूपमेवेन्द्रियगोचरो भवति। तथा च यस्मात् बुद्धिजन्म तत्प्रत्यक्षमिति न युज्यते ॥

Tīkā.

V.T., folio 91 *b*.—mṅon sum blor mi gyur zhes sprel te । mṅon sum gyi sgra'i brjod bya ma yin par 'gyur ro zhes don to ॥

स्थितं प्रत्यक्षबुद्धिष्विति । प्रत्यक्षशब्दवाच्यो न भव-तीत्यर्थः ॥

Ibid folio 91 *b* and 92 *a*.—mṅon sum gyi sgra ni zhes pa la sogs pa ste । gaṅ gi phyir bśad

'grel byed pa po'i 'dod pas mṅon sum gyi sgra gsum rnams don la 'jug ste ॥

प्रत्यक्षशब्द इत्यादि । कुतः । भाष्यकारमते प्रत्यक्ष-शब्दः अर्थत्रये वर्तते ॥

ci ste [1]blo skye bar 'dod na ।
[2]'bras bu gzhan ni rñed ma yin ॥
[3]blo ñid skye ba yin na ni ।
[4]de las gzhan pa'i 'bras bu med ॥ 46 ॥

बुद्धि जन्मैव चेदिष्टं फलमन्यन्नलभ्यते ।
बुद्धिरेव हि चेजन्म ततो भिन्नं फलं न हि ॥ ४६ ॥

blo yi skye ba gzhan yin na ।
raṅ gi rgyu la 'du ba ste ॥
tshad ma yin yaṅ gaṅ las de ।
ci ste gzhan min brjod don med ॥ 47 ॥

भिन्नं चेद्बुद्धितो जन्म समवायः स्वकारणे ।
प्रमाणं च कुतस्तत्स्यादनन्यत्वे रुतं वृथा ॥ ४७ ॥

V[1] [1] blo yi skye ba 'dod.
[2] don gzhan thob par 'gyur ma yin.
[3] don gyi blo śar 'bras yin na.
[4] de las gzhan 'bras med pas so.

1. Cf. NR., p. 151.—यदि बुद्धेरर्थान्तरं जन्म, तत् किं वैशेषिकोक्तः कारणे कार्यस्य समवाय इति चेन्न। तस्य नित्यत्वेनाऽक्षानधीनत्वात् प्रत्यक्षत्वानुपपत्तेः। अथ नाऽर्थान्तरं ततः पुनरुक्तम्॥

2. Cf. SVK., p. 228.—अत्र बुद्धिजन्म प्रत्यक्षमित्युच्यते। तस्य कोऽर्थः। किं बुद्धेर्जन्मातिरिक्तमनतिरिक्तं वा, यद्यतिरिक्तं तद्वाच्यं कीदृशमिति। न च स्वमते जन्मस्वरूपमभिहितम्। यदि वैशेषिकोक्त स्वकारणसमवायो जन्माभिधीयते, तस्य नित्यत्वेनाक्षानधीनत्वात् प्रत्यक्षशब्दाभिधेयत्वानुपपत्तिः। अनतिरिक्तत्वे तु पुनरुक्ततैव दोषः॥

gal te 'phrod pa 'du ba de las dbaṅ po'i blo skye bar 'dod na ni 'phrod pa 'du ba mṅon sum du 'gyur la । de ni rtag pa yin pa'i phyir 'ga' zhig tu yaṅ skye ba ma yin no । gal te blo daṅ skye ba gzhan ñid ma yin na ni de ltar na blo ñid mṅon sum ste । de bas na skye ba smos pa don med par 'gyur ro ॥

यदि समवायेन इन्द्रियबुद्धेर्जननमिष्यते समवायः प्रत्यक्षं भवति। तस्य नित्यत्वात् क्वचिदपि जन्मनास्ति अथ बुद्धेरर्थान्तरं जन्म बुद्धिरेव प्रत्यक्षम् जन्मवचनं वृथा॥

Tīkā.

V.T., folio 92 *b* and 93 *a*.—bśad 'grel byed pa'i lugs kyis 'du ba mṅon sum du thob ciṅ । de mṅon sum ñid du rigs pa ma yin te । don la 'khrul pa'i phyir ro । de ltar ni rtag pa ñid kyi phyir don med na yaṅ de yod pas so । gaṅ don la 'khrul pa de mṅon sum ma yin te । log pa'i śes pa bzhin । 'du ba yaṅ de lta bu'o ॥

भाष्यकारपक्षे समवायस्य प्रत्यक्षत्वं प्राप्तं । तस्य प्रत्यक्षत्वं न युज्यते । अर्थव्यभिचरितत्वात् । यदर्थव्यभिचरितं तत्प्रत्यक्षं न भवति यथा मिथ्याज्ञानं । समवायोऽपि तथा ॥

skyes bu rnam 'gyur nas blo ।
gal te bskyed na mi rtag 'gyur ॥
ci ste bdag de mi 'gyur na ।
de la tshad ma zhes mi sbyor ॥ 48 ॥

बुद्धिजन्मनि पुंसश्च विकृतिर्यद्यनित्यता ।
अथाऽविकृतिरात्मायं प्रमातेति न युज्यते ॥ ४८ ॥

1. Cf. NR., p. 150.—कः पुनः पुरुषः । अथ आत्मा, स यदि बुद्धिजन्मना विक्रियते, क्षीरवदनित्यः स्यात् । अविक्रियत्वे वा पूर्ववदप्रमातृत्वादसमुल्यः स्यात् । यथाऽहुः—बुद्धिजन्मनीत्यादि ॥

2. Cf. SVK., p. 228.

3. Cf. TSP., p. 108.

बुद्धिजन्मनि पुंसश्च विकृतिर्यद्यनित्यता ।
अथाऽविकृतिरात्माख्यः प्रमातेति न युज्यते ॥—

इति। यदेतदाचार्यदिङ्नागपादैरुक्तं तत्र कुमारिलेनोक्तम्।
नानित्येति ॥

mṅon sum gyi le'u ste dud pa'o.

प्रत्यक्षपरिच्छेदः प्रथमः.